

II 200322

N. DRĂGANU  
r la Universitatea din Cluj

**VECHIMEA ȘI  
RĂSPÂNDIREA ROMÂNILOR**

**PE BAZA TOPONIMIEI  
ȘI A ONOMASTICEI**

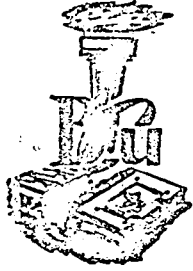
Conferință ținută la Brașov



VĂLENII-DE-MUNTE

Așezământul tipografic „Datina Românească”

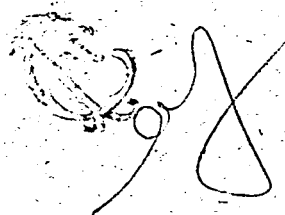
1934.



BIBLIOTECA CENTRALA  
UNIVERSITARA  
București

Cota *7200322*

Inventar *020003111*



N. DRĂGANU

---

VECHIMEA ȘI RĂSPÂNDIREA ROMÂNILOR  
PE BAZA TOPONIMIEI ȘI A ONOMASTICEI

---

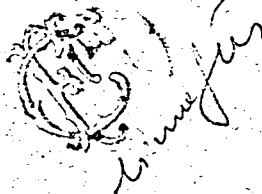
*Omagine din partea Autorului*

**N. DRĂGANU**

Profesor la Universitatea din Cluj

*N. Drăganu*

*217937*



**VECHIMEA ȘI  
RĂSPÂNDIREA ROMÂNILOR**

**PE BAZA TOPONIMIEI  
ȘI A ONOMASTICEI**

Conferință ținută la Brașov

DE

VĂLENII-DE-MUNTE

Așezământul tipografic „Datina Românească”

1934.

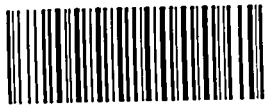
BIBLIOTECA CENTRALĂ UNIVERSITARĂ

BUCUREȘTI

COȚA // 200322

437/00

**B.C.U. București**



C20003111

1275.2

## VECHIMEA ȘI RĂSPÂNDIREA ROMÂNILOR PE BAZA TOPONIMIEI ȘI A ONOMASTICEI<sup>1)</sup>

de N. DRĂGANU.

În titlul conferinței mele sânt două cuvinte, cu care publicul mare nu este tocmai familiarizat.

Este vorba de „toponimie” și „onomastică”, pe care trebuie să le explic în câteva cuvinte.

Toponimia este știința care cercetează numele de locuri; onomastica, știința care studiază numele de persoană.

În ce chip putem scoate concluzii privitoare la vechimea Românilor cu ajutorul acestor două științe?

În documentele cele mai vechi, începând cu cele date de cei dintâiu regi arpadieni, se pomenesc nu numai nume de localități, ci și nume de persoane, proprietari și iobagi, dăruiți odată cu feudele. Acestea sânt datate și localizate. Dacă înfățișarea lor este românească, evident, ea ne spune că acolo, unde se găsesse aceste nume, au fost odinioară Români.

---

<sup>1</sup> Această conferință păstrează mersul ideilor din comunicarea pe care am făcut-o la Academia Română în 12 Iunie 1931. Documentarea celor cuprinse în ea se găsește în lucrarea autorului: *Românii în veacurile IX - XIV pe baza toponimiei și a onomasticeii*, București, 1933 (ed. Academiei Române). Trimeteri fac numai când întregesc sau îndreptez ceva în lucrarea citată. Pentru economie de spațiu dau numai cel dintâiu an de atestare.

Ceea ce este greu, este numai stabilirea faptului când are un nume înfățișare românească. Aceasta din mai multe pricini.

Mai întâiu numele din documente se pot ceti foarte diferit (*Urs, Vrs = Ursz*, rom. *Urs* și *Örs*: *Curt, Kurt = Kurt, Kürt* și *Kert*, etc.).

Apoi avem o mulțime de nume foarte vechi de origine străină, mai ales slavă, pe care nu le putem întrebuința pentru scopul nostru decât dacă prezintă particularități fonologice românești. De ex. pot fi slave și românești în același timp. nume ca: *Bogát(a)*, *Drág*, *Láz(u)*, *Rád*, *Ráda*; *Polán*, *Polana*, *Pojana*, etc. Dar *Pojeni*, *Polyenica* sânt românești, căci numai în românește este cu puțință pluralul *Poieni* din care s'a făcut și derivarea lui *Polyenica*.

Uneori numele poate fi atât de origine slavă ori ungurească, cât și de origine latină (*Csur*, cet. *Ciur*; *Fok*; *Kál*; *Lok*; *Fir* sau *Fyr* = ung. *Für*, *Fürj*, rom. *Fir*, etc.).

Dintre elementele de origine străină putem întrebuința mai fără grijă albanezismele, de care Ungurii nu au. Dar și aici trebuie să băgăm de samă să nu fie venite prin vre-o limbă slavă.

Cu multă băgare de samă trebuie să fim chiar și la întrebuințarea numelor de origine latină. Ele pot fi adecă și din altă limbă romanică, ori chiar din limba latină (de ex. *Maria Nosztra*, *Szompács* = „*Sancta pax*”, etc.).

În sfârșit găsim nume străine pentru localități ai căror întemeietori și locuitori au fost Români.

Adeseori forma cea mai veche este o cheie sigură pentru explicarea etimologică a numelui și ne fereste de greșeli. Astfel documentele ne arată clar că *Mehàdia*, *Mihàdia*, *Mehedia* derivă din *Mihàld* (iar acesta din n. pers. *Mihály* + suf. top. *-d*, care a dat *\*Mehàld*, *\*Mehaüd*, *\*Mehàd*, *\*Mehed*, cu dispariția o-

bișnuită a lui *ű*, născut din *l* gutural) + suf. top. *-ia*, nu din *Ad mediam*, care ar fi trebuit să dea *Amează*, nici din *Méhed*, iar acesta din ung. *méh* „albină”.

Altă dată ne sânt de mare ajutor traducerea în altă limbă, pe care le găsim alături de un nume oarecare. Astfel, de ex., *asszó* din *Szék-Asszó-patak* (j. Ciuc) ne arată că *Szék* din acest nume este același cu cel din *Părăul-sec* (j. Brașov). Forme ca „mons *Mal*“, *Hegymál*, *Málhegy*, ne arată că *mal* înseamnă „munte”.

Cu toate acestea, greutățile întâmpinate în cercetările de felul celor pe care se întemeiază această conferință nu sânt puține.

Din pricină că sântem nevoiți să înlăturăm o serie de nume care au putut fi date și întrebuințate de Români, fără să fie de origine românească, numărul localităților românești și al Românilor este mai scăzut decât cum a fost în realitate. Dar esențialul nu este numărul exact, ci însuși faptul existenței și vechimii lor.

În privința aceasta, studiind numele topice și de persoană, ajungem la rezultate într'adevăr surprinzătoare: putem constata că au existat odinioară Români pe unde astăzi nu mai sânt; pe unde abia se bănuia, ori nici nu se bănuia că au existat vreodată, și într'ur timp foarte vechiu, de câteva ori aproape de epoca de formare a poporului român.

Ne vom opri mai întâiu la ținutul cel mai depărtat de noi, la Pannonia, pentru motivele care se vor vedea mai încolo.

După cronicile ungurești, începând cu *Gesta Ungarorum* de pe timpul lui Ladislau cel Sfânt, continuând cu Notarul anonim al regelui Béla, care, după cei mai mulți a scris în sec. XII și pe care istoriografia și filologia ungurească îl consideră acum „distins istoric pragmatic” (cu excepția părții privitoare la Români), și încheind cu călugărul anonim dela



1308, în Pannonia, adevărat în ținutul de dincolo de Dunăre (nu în altă parte din Ungaria, care se numea a desciori și Pannonia), la venirea Ungurilor locuiau și Români. Anonimul regelui Béla (c. 9) ne spune clar că „această țară o locuiau Slavii, Bulgarii și Blahii, adevărat<sup>1</sup> păstorii Romanilor. Deoarece după moartea regelui Atila Romanii ziceau că țara Pannoniei e pășune, fiindcă în țara Pannoniei pășteau turmele lor. Și cu drept cuvânt se numea țara Pannoniei, *pășunile Romanilor*, căci și acum Romanii pase pe bunurile [=„domeniile”, „moșiile”] Ungariei“.

Ei li s'au opus Ungurilor la „Bezprem” (=„Veszprém”), dar fiind bătuși, „părăsindu-și tabăra dela Veszprém,... au fugit în țara Teutonilor” (c. 48 și 49).

Notarul anonim al regelui Béla numește pe Românii din Pannonia când „Blachi”, când „Români”. Avem și alte dovezi că în pasagiul citat *Romani* este egal cu *Blachi*, deci cu „Românii”, populație de origine „romanică”.

Călugărul anonim dela 1308 îi numește „*blazi*, qui et olim fuerunt *romanorum pastores*”; iar *blazi* trebuie cetit *Blasi*, deci tocmai cum numește notarul anonim al regelui Béla pe Românii din Ardeal, cu pluralul slav (*vlasi*) ori românesc (*Vlași*) al lui *vlah*.

Li mai numește și „Panonii”, după provincia locuită, și adaogă că „Panonii, care locuiau atunci Pannonia, toți erau păstori ai Romanilor, și aveau peste ei zece regi puternici în toată Mesia și Pannonia” (ed. Gerka, pp. 43-45). „Mesia” înseamnă la el „Mosony” sau „Mark Mesn”, nu „Moesia”, iar „reges” un fel de „crai păstorești”, „reges pastorum”, „cneji”.

Bătuși de Unguri, au fugit la frații lor din Peninsula Balcanică (pp. 13-14).

Despre alungarea „*Vólochilor*” din Pannonia de că-

<sup>1</sup> Ac din textul latin trebuie înțeles explicativ, nu copulativ, cum nici nu poate fi după *et* precedent.

tră Ungurii cuceritori vorbește și cronica rusească din sec. XII, iar despre o fugă a Vlahilor spre Sud chiar și Kekaumenos care scrie pe la 1070.

Aceste afirmații ale cronicelor amintite au prilejuit discuții îndelungate.

Au fost învățați, mai ales străini, care au tăgăduit că ar fi putut exista vreodată Români în Pannonia. Sânt de aceea, chiar și Români, care cred că cele ce se spun despre Români din Pannonia trebuie raportate la Români din Dacia.

În timpul din urmă nici învățații unguri (*Takács, Melich, Pais*) nu pot tăgădui existența unei oarecari „populații romanice” în Pannonia, dar o confundă cu așa numiții „Walchen” din țările austriace (*Melich*), ori, dacă o socot „valahă”, încearcă să o pună la o dată mai târzie, confundând-o cu Cicii sau Uscocii fugiți dinaintea Turcilor (*Takács, Szekfü*). Numai unul (*Pais*) admite, dar într-o formă condiționată, și posibilitatea existenței unei populații „valahe” într-o parte redusă a Pannoniei pe timpul venirii Ungurilor.

N'am posibilitatea să dovedesc dacă Români din Pannonia erau indigeni — cel puțin în parte —, ori au venit aici din Moesia, care pare să fi fost centrul de formare al poporului român. Afirmația notarului anonim al regelui Béla că „păstorii Romanilor” ar fi ocupat pășunile Pannoniei după moartea lui Atila, ar putea fi o indicație pentru venirea din Moesia.

Totuși puțini Români au putut să existe la venirea Ungurilor nu numai în Pannonia Inferior, care era în imediată legătură cu Moesia, ci chiar și în Pannonia Superior, căci toponimia și onomastica documentelor din sec. IX-XIV, în care indicarea iobagului este tot atât de importantă ca și cea a locului, ni-i arată acolo și ne dovedesc că n'au fugit toți dinaintea Ungurilor, cum n'au fugit nici dinaintea Hunilor și Avarilor, care, și ei, aveau nevoie de oameni pricepuți la cultivarea pământului și la prăsierea vitelor.

Cele mai multe numiri de origine românească le găsim în comitatele din împrejurul Balatonului (Somogy, Tolna, Fejér, Veszprém, Vas și Zala), în special în satele din posesiunile abațiilor din Tihany, Bakony și Pannonhalma și a bisericii din Veszprém.

Abația din Tihany s'a fondat prin diploma dela 1055, pe care o mai avem într'o formă amplificată dela 1211.

Chiar în redacția dela 1055 este vorba de o *Sceque ueieze*. *Ueieze*= „vejsze” înseamnă „loca uda separata, sagenis apta”, „deci locuri ude potrivite pentru pescuitul cu mreji, etc.”, iar *Secu*, în documentele vechi ungurești, are sensul de „vadum, loca vadosa”, alături de cel de „vadum, loca nitrosa”. Evident în înțelesul de „vadum, loca vadosa”, ca și în *Szekfa*, glosat de dicționare „un fel de arbore”, iar noi adăugăm „arbore uscat”, nu poate deriva din ung. *szék, szik* „nitrum”, ci trebuie identificat cu rom. *sec* din lat. *siccus*, -a, -um.

În redacția dela 1211 se vorbește de o „villa Saca”, care pare a fi, tocmai fiindcă se găsește acolo unde se găsește și *Sec*, mai curând femininul românesc al acestuia decât un slav *Šaka* < *Savka*, diminutivul lui *Sava*, sau din *Sak=Isak*.

În amândouă redacțiile ni se spune că „Est in eodem lacu locus qui uocatur *Petra*” (deci căruia „i se zice” popular *Petra*), probabil forma latinizată a lui *Peatra*, ori reproducerea numelui de pers. ajuns topic *Pelrea*.

În redacția dela 1211 găsim mai multe nume evident românești, ca: *Ciot* (*Chot*); *Kárachun*, *Carasun* (= „Crăciun”), *Ied* (= „ied”), *Micu* (*Micu* ori *Mikó* „Mihail”), *Nuch*, *Nuzu*, *Nuuzou*, *Nuza* (= „Nuțu”, „Nuța”), *Ordu* (poate=„urdă”), *Tarba*, *Vrsac* (=„ursac”), mai puțin sigurul *Buna*, ca să nu mai pomenesc altele, care pot fi și slave, etc., dar cu siguranță nu sânt ungurești

ori germane: *Amocel* sau *Omoczel* (cu sufixul românesc), *Doche*, *Domciut*, *Ducă*, *Foca*, *Florianus*, *Pasca*, *Pascha*, *Poscu*, *Rada*, *Souzu*, *Zopa*, *Zot*, ș. a.

Din conscripția dela 1086 a bunurilor abației din Bakony relev: „sepulchrum *Thati*”, care, cum arată n. top. plur. *Tác*z din comitatul vecin cu cel în care se găsește *Thát*, este mai curând din rom. *tat*, *tatul*, *lati*, decât din cumanul *tat* (germanul *That* nici nu poate fi avut în vedere); din nou *Scequ*, pe care l-am explicat mai înainte; *Fonsol* = „Fâncel”, un derivat cu sufixul *-el* al lui *Fanč* = *Fan(u)* „Ștefan”; „predium *Goun*” (= „găun”), și altele mai puțin sigure, ca *Grossus*, care poate fi din rom. *gros* ori germ. *gross*, etc.

În documentele privitoare la bunurile abației din Pannonhalma, dintre 1221-70, găsim nume ca: *Chuma* (din rom. *ciumă*), *Cunca*, *Chunka*, *Csunca* (= „ciunca”, „ciung”), *Crachin* (= „Crăciun”), *Fiare* (= „fiară”), *Veneir* (= *Vineri*, vechiu *Veneri*); un bucătar *Porc*, un „libertinus” *Porck*, *Porcha*, *Porchia*; *Fot*, *Foth* (= „făt”); *Chula* (= „ciul”, „ciu'ă”), cuvânt de origine greccască intrat dela noi în alte limbi); mai puțin sigurul *Buna*, etc.

Un „*curriger Ecclesiae Vesprim*” cu numele *Buthe* este amintit în anul 1082. Tot atunci se găsește un *Buthe* și „in magno monte”, etc. Acest nume, dacă nu este un genitiv latin al ungurescului *bula* „prost”, ori a slavului *Buta* = „Budimir” sau „Budislav”, nu poate fi decât o poreclă născută din rom. *bute*.

Și mai mult ne spun numele de localități. În Fejér avem: *Chuth* sau *Ciut* a. 1269 (din rom. *ciut*, iar acesta din alb.); *Kaald* a. 1383 (din rom. *cald*); *Kajásza* (*Kayaza* a. 1391, din *Coiasa*, derivat cu sufix românesc); *Kopács* a. 1436 (din rom. *copaciu*, iar acesta probabil din alb.); *Tác*z, plur. lui *Tát*, pe care-l găsim în Esztergom (Strigoniu).

În Pest: *Choth* = *Csót* a. 1435 (din rom. *ciot*, de ori-

gine romanică); *Kóka* a. 1409 (cf. rom. *cocă, coca, coc*); *Chonta*, pădure, a. 1431 (din *ciunt, ciont*, cu *u* trecut în *o* după firea limbii ungurești); *Keczal*, mai vechiu *Kacil* a. 1162, care (ca și alte *Kecel*-uri; din *Somogy*, etc.: o „terra *Choczal*” dela 1228; *Keczal* = rom. *Căte-lul* din *Crasna* sau *Sălagiu*, atestat mai întâiu la 1217 în ferma *Cecil*; *Kechelpotok, Kecelpotok*, a. 1252 din *Zemplén*; n. pers. *Kocel* din *Ragusa*; n. top. sârbești *Kocei, Kocel'ovo*, bulgarul *Kacelevo*; etc.; chiar și numele prințului slav *Kocel*, fiul lui *Privina*, venit în *Pannonia* din *Nitra*, deci din *Moravia*, și atestat mai întâiu la 850) probabil nu poate fi despărțit de rom. *cățel*, cu toate că apare într'o formă germanizată sau maghiarizată, căci *Românii* au obiceiul să se numească adese ori cu nume de animale (așa sânt dintre cele citate mai înainte: *Ied, Porc, Fiare, Ursac*; se mai pot adăuga apoi: *Lup, Berbece, Bou*, etc.); *Duca*, despre care voiu vorbi mai încolo; *Szór* (în a. 1235 atestat și în regiunea *Cenadului*), care derivă din v.-rom. *soru* „soră”, fiind un nume de felul lui *Tát, Măma Borbát*, „terra *Barbata*”, *Fata*, etc., pe care le voiu pomeni pe rând la locul lor; *Valachov* în hotarul comunei *Acsa*; *Bovár* (cf. rom. *bouar*), *Fot* (cf. rom. *făt* și ung. *folt*); poate și *Gyál, Botyán, Csomád, Dány, Gúta, Rád*, etc., căci actele dietei din 1634-35 (Fol. Lat., nr. 514; cf. *Szekfü Gy., Magyar történet, V, 402*) pomenesc de „yalah faluk” (= „sate valahe”) împrejurul *Vác*-ului, unde se găsesc acum aceste sate socotite de *Szekfü* „sârbești”.

În *Tolna*: *Cuma*=*Csuma* a. 1138, mai târziu *Csoma* (din rom. *ciumă*); *Kelba* a. 1416 (din rom. *chelbe*, iar acesta din alb. *kel'p* „puroiu”); *Fonyászó*, derivat cu sufixul rom. *-easă*; *Furkó*; *Murga* (*Mörga* a. 1500; din rom. *murg*); poate *Száka* a. 1450, etc.

În *Baranya*: *Csót* (*Choch* a. 1321, *Choth* a. 1431); *Kopács* (*Kopach* a. 1264); *Romonya*, care ne reamintește numele unui fel de strugure „uva romana,

uva durancina", ajuns pâună în Czegléd și Bereg în forma *rumoj* și *rumolya* și putând fi tot atât de bine corespondentul unui slav roman = „Romanus”, al unui dalmatin *romana*, ca și al lui *rumân* însuși (formele cu *-u-* vorbesc pentru acest din urmă); partea din urmă din *Szen(t)szát* (*Zenthzath* a. 1403); *Septinoucz* a. 1472 (din *șapte*); *Zsemenye* (din *Gemene*, plur. fem. al lui *gemân*), etc.

În Somogy, unde încă la 1055 se găsește un „locus *Knez*”, deci o urmă de organizație după „ius valachicum”, avem: *N. Bányásza* (din *ban* + suf. rom. *-easă*, dar cf. și ung. *bányász* „băieș”); „villa *Bunnya*”, *Bonya* a. 1229-1353; poss. *Chichol* a. 1310 (din *Cicel*, derivat cu suf. *-el*); „*Teulges Cherethye*” a. 1248, „*Monthem Cherethyeshegh*” (probabil din rom. *cerel* < lat. *cerretum*, căci însuși învățații unguri nu-l pot deriva din ung. *cseret*, *cserét*, care este din slav. *čret*, *čeret* „păpuriș”); *Goun* a. 1086, 1135, etc. (din *găun*); „villa *Johannis filii Karachun*” a. 1376; *Keczal* a. 1231, 1443, etc.; *Kás* (*Kaas* a. 1229, din rom. *caș*); poss. *Moninchel* a. 1256, care poate fi citit *Moninczel* și identificat cu rom. *mânânțel*; cătunul *Mósa*, care ca și *mási* „bunic” și „bunică” din regiunea în care se găsește el, derivă din rom. *moș*, *moașă*, și ne reamintește „castrum *Chezilonis... Mosapurc*” (= „Mosaburg”) dela 850; *Orda* a. 1536 (din n. pers. *Orda* = rom. *urdă*, dacă nu este turco-tătărească); *Tunata* a. 1251 (cf. *Detunata*); poate *Muszt*, *Tátom* (< *Tát* + *-om*), etc.

Relev în special pe *Máli* (*Mále*), poss. „*duc Maly*” a. 1380, etc., care poate fi important din două puncte de vedere: să ne păstreze un cuvânt a cărui întindere este o iconă vie a expansiunii românești, și anume într-o formă de plural vechiu (*mali*=mod. *maluri*).

Este vorba de *mal* cu sensul de „munte”, „deal”, apoi „lărm(ure)”, pe care-l avem în d.rom. și l-au avut și Românii apuseni, care este identic cu alb. *mal'*

„Berg” și a fost socotit de unii tracic (Hasdeu), de alții iliric (O. Densusianu), nu cu *mal*, *meal*, „lut, argilă, humă” < v.-bg. *měľũ* „creta, syrtis, calx” (> ung. *máll* „pământ alb”), nici cu arom. *mal(ă)* „grămadă” < ture. *mal* „Güter”, „Habe”, nici, în sfârșit, cu un fino-ugric *mál* = ung. *mell* „piept” (L. Treml)<sup>1</sup>.

Acest *mal* românesc a pătruns foarte curând în ungurește, ivindu-se mai întâiu în a. 1219 tocmai în com. Hont, în forma *Zevlevmál* = „szölömál”, apoi foarte des în Pannonia și în alte regiuni pe unde au trecut Români.

În Vas: *Buzad* a. 1258 (scris și *Buzaath*) din n. pers. *Buzát* sau *Buzaath* (a. 1193, 1209, etc.), iar acesta mai curând din rom. *buzat* decât din ung. *buza* „grâu” + suf. *-d* (cf. *Árpád*, etc.); *Calđ* a. 1255; poate *Dwka*, a. 1468; „villa *Karachon*” a. 1221 (*Karachunfalua* a. 1369); *Kechel* a. 1334 (mai târziu *Keczeli*); *mal* din *Kemesmal* a. 1409; *Kopács* (*Kopach* a. 1323); *Kok* a. 1207 (cf. rom. *coc*, *cocă*); *Alsó-* și *Felső Pulya*; *Puczafalua* a. 1365; *Radófalva* a. 1427 (cu articol românesc); *Septe*, *Sepche* etc., a. 1361 (mai târziu *Septe*, *Söple* din rom. *șapte*); *Alben* = *Olbendorf* a. 1291; „fluvius *Zek*” a. 1157 (= *Zickenbach*, *Székpatak*); *Lupisdorf* a. 1489.

De populație românească vorbește *Walachisch-Czicken* sau *Oláh-Cziklin*, poate și *Oloszka* (*Vluzka*, *Olozka*), dacă cumva ar însemna sat „valah”, nu „ilalian”; nu însă *Olád*, a cărui veche formă *Olod* ne arată că nu poate fi vorba de o rostire provincială în loc de *Olád*, care s’ar fi putut naște din *Oláhd*. Dovadă

<sup>1</sup> Rectific aici citirea greșită „rumänische gelehrte Wörter” (= „cuvinte savante românești”) în loc de „rumänische Gelehrte (= „savanți români”) Wörter wie *mal*... hinzustellen sich bemühen”, pe care am făcut-o la copierea în fișe din lucrarea lui Treml (*Ung. Jahrb.*, VIII, 44), și concluziile pe care le-am tras din ea în lucrarea mea citată (pp. 112, 114).

de organizare după „ius valachicum” este \*Knez > *Kinik* a. 1217, *Kyniz* a. 1237, etc., azi *Ginisdorf*.

În Veszprém: villa *Aika* a. 1228 din rom. *aică*, iar acesta din alb. *aikē* „Rahm”, nu din ung. *ajak*, *ajk* „Lippe”; *Káld*, *Kált-*, *Káldháza* a. 1210, 1240, etc.; poate *Máma* a. 1082, 1109, etc.; „villa *Meneca*” a. 1082 (poreclă din rom. *măneacă*); cel mai vechiu *muncel*: *Menche* a. 1284, numit azi *Mencshety*; lângă care se găsește *muncelul Halomhegy*.

În Zala; villa *Bunya* a. 1389; *Csóra* (cf. rom. *cioară* de origine romanică); *Karachonfalva* a. 1496; *Karnyi* sau *Kornyitó* (din rom. *corn*, plur. *corni*); *Katun* a. 1210; *Pula*; *Szákafölde* (villa *Zakafelde* a. 1231), *Szord* (*Sord* a. 1335, azi *Szurdi*, din rom. *surd*), etc. Probabil sânt derivate românești: *Genásza* și *Mécsásza*.

Numai din românește se poate explica înfățișarea *muncelului Zelice* (cu *a* aton trecut în *ă*, scris *e*), *Zelice*, din „*Zala et Zelice*”, două ape pomenite în *Chronicon pictum* (ed. M. Florianus, II, 160). De asemenea și *Mura*, care presupune un *-u-* original scurt, poate găsi o explicație satisfăcătoare numai, din rom. *mur* „dud”, „Maulbeerbaum”. Și într’adevăr ținutul de pe *Mura* se numește din sec. IX-XI *Dudleipa*, un nume care în partea sa dintâiu cuprinde slav. *dud*, cf. *Dud-Vág*, etc. Pentru formă trimit la numele *Faga*, *Fraga*, *Corna*, *Goruna*, *Pallina*, *Jugastra*, *Ulma*, etc., iar pentru numirea apelor după floră la *Bradulec*, *Bredecel*, *Socet*, *Tisa* în Maramureș; *Brad*, *Moldiș* (< *molid*), etc., în alte părți.

De populație românească în Zala ne vorbește *Ola* a. 1463 (*Olah* a. 1467); de organizație după „ius valachicum”: „terra *Knyja*” a. 1245, *Knesazyg* a. 1296 (azi *Kanizsa*), *Knezovecz* și *Vajda* a. 1325.

În Komárom: *Buzad* a. 1460, villa *Runka* a. 1216 (din rom. *runc*); villa *Staul*, care i-a aparținut în secolul XIII.



În Győr; *Pichord* a. 1235, *Pichor* în unele documente (din rom. *pîcior*+ suf. top. ung. *-d*), și „aqua, que vocatur *Striga*” a. 1231.

Dintr'un nume de persoană românească trebuie să explicăm și numele apei *Pánzsa-ér*, atestat mai întâiu în a. 1220 în forma *Pounša*: dim. lui *păun* format cu suf. *-ša*, care a intrat dela noi și în limbile slave (*au* dă în ungurește normal *á*; *Paul* > *Pál*, *Saul* > *Sál* etc.).

Numai dintr'un românesc *Răbuță*, *Răbuța* putem explica și sufixul *-ucza*, care la noi este de origine romanică, și pe *e* din *Rebuca* a. 1220, din care s'a făcut *Répcze*, formă a doua a lui *Rábca*, dezvoltată dintr'un mai vechiu *Rabuca*, *Rabucha* a. 1220, derivatul lui *Raba* de origine celtică (lat. *Arrabo*). Acest *e* redă, cum am arătat și vorbind despre *Zelice*, un rom. *ă*.

În Sopron: *Bu(n)nya* a. 1390, *Keczel* a. 1264, etc., „*Pula* maior et minor” a. 1225, *Száka* (*Zaka* a. 1194), poate *Salch* (din *salci*, plur. lui *salce*, dacă cuvântul trebuie citit cu *s*, nu cu *ș* inițial) și *Vicza* a. 1220 (dacă este din *vișă*, nu diminutivul slav al lui *Vitimir*), etc. Un „in[cola]. *Cald* în comitatu Suprun” este pomenit încă între a. 1000-1038.

Dar, afară de aceste dovezi topice și onomastice, mai avem și altele de altă natură care confirmă afirmațiile cronicelor privitoare la *Blachi* sau *Blazi* și *pastores Romanorum* din Pannonia.

Pannonia este un centru de expansiune pentru numeroase cuvinte (atestate la început ca nume de persoană și topice), care nu pot fi explicate mulțumitor decât din românește și care, trebuie să fi fost primite de limbile în care se găsesc foarte de mult, înainte de ce s'ar fi asimilat României, care le-au dat, cu popoarele care i-au copleșit. Din Pannonia înaintează ele spre Nord-Est, ajungând până la mijlocul Carpaților, uneori până în Galiția și în Maramureș.

Așa sânt în ungurește: *mósa* (*mos, mása mási*) din rom. *moș, buna, bonya* din rom. *bună* „bunică”, *csút* (*a*), din rom. *ciut, tát* din rom. *tat(u), foț* din rom. *făt* (din același cuvânt este și ung. *faly* „copil din flori”, „bastard”) și poate *máma* din sec. XII; *bács* din rom. *baciu, bocs* din rom. *bociu, buzád* sau *buzát(a)* din rom. *buzat, csira* sau *stira* din rom. *știră, csot, csóta* din rom. *ciot, cioată, csúla* din rom. *ciul, csunka* (*csonka, csonk, csong*) din rom. *ciunc, ciung, csuka*, din rom. *ciucă* (*csucs* din plur. *ciuci*), *furkó* (de aici *furkós bot*) din rom. *furcă, gulásztra, kurászló, kurásztra* din rom. *corast(r)ă, coraslă, kopács* din rom. *copaciu, kurl(a)* din rom. (*s*)*curt, mál* „munte”, „deal” din rom. *mal, orda* din rom. *urdă, pul(j)a* din rom. *pul'a* „puică”, „penis”, *sut* din rom. *șul, staul, (i)stál, (i)stár* din rom. *staul* din sec. XIII; *murga* din rom. *murg, mut(a)* din rom. *mut* (în Strigon și în sec. XII), *puca* din rom. *puță* din sec. XIV; *valaska, balaska*, nume dat de Slavi unci securi după Români numiți *Valași, romonya* „un fel de strugure” din *román* sau *Romanus, berbécs, berbecs*, 1. „guler, căciulă de oaie”, 2. „orice fel de haină din piele de oaie” din pluralul *berbeci* al românescului *berbec*, ca și *berbécs* „vervex” venit dinspre Ardeal și atestat mai întâiu la 1423; *kusztura, kusztora* din rom. *custură, kupa* „Vertiefung” din rom. *cupă* (cf. *blid, căldare* în toponimie), *cserka, csërka* „creț” din rom. *cerc* (despre părul în cerculețe), poate și *cserkel-, cserkél-, cserkés-* „a căuta”, „a cerceta” din rom. *cerca* (cf. și it. *cercare*) și *patécs, patics, petics* „Fleckfieber”; „Todtenfleck”, care, ca și *berbécs*, pare a fi mai curând un plural al românescului *petec, petic* (arom. *peatic(ă)*, megl. *petic*), „pată” și „cârpă”, figurat putând să însemne „pete de boală” (cf. alb. *petkë* și lat. *pittacium* din gr. *πυττάκιον*, decât un împrumut prin sârbescul *peteče, petečije, petča, peča. petiči* din it. *petecchie* „rote

Flecken", mai ales că și cuvântul sârbesc poate fi explicat mai bine din românește decât din italieneste; ș. a., pentru care nu avem date înainte de sec. XV.

Fără o influență românească directă, numai prin intermediar sârb, nu putem explica toate cuvintele slovene de origine românească (câteva numai ar putea fi și din italieneste): *brînza*, *brînzov* din rom. *brânză*, *câp*, *câpă* din rom. *șap*, *čónkav*, *čónkljav*, *čónkast*, *čónkelj*, *-klja* din rom. *cione*, *ciunc* (cf. și it. *cionco*), *čot*, *čóta*, *čotast* „șchiop”, *čotáti* „a șchiopăta” din rom. *ciot* (cf. it. *ciotto(lo)* „șchiop”; „prost”; „cvarț”), *čúmpa* „mâna stângă” din rom. *ciump*, *ciomp*, *frúla* „flueră” (de aici *frúlar*, *fruliti*), poate *frígati* din rom. *frige* (cf. it. *friggere*), *šúndati* „zugrunde richten” (cf. rom. *afunda*, it. *affondare*); *goliba*, *koliba* (de aici *kolibica*, *kolibje*) din rom. *colibă*, *gráp*, *grúpá* din rom. *grapă*, *gúša* din rom. *gușă* (alături de *gólša*, *goza*, care este din it.), *gujestra* din rom. *corastră*, *krepati* (cf. rom. *crepa*, it. *crepare*), *kupa* „Becher, Schale” din rom. *cupă*, *kúrelj*, *kúrgelj* „potâng” (alături de *kóreš*, *korež*, *kúreš*) probabil din rom. *curea*, plur. *curele*, apropiat de derivatele slovene cu suf. *-elj*, *kurtáč*, *kurtánjek*, *-njka*, *kúrtast*, *kúrtek*, *-tka* etc. „animale scurte de coadă, urechi, etc.” din rom. *curtu*, *curtă* „scurt-ă”; *lac* din rom. *laț* (din it. *laccio* an aștepta mai curând *lač*), *múla* din rom. *mulă*, *múr*, *múra*, *múrgá*, *múrba*, *múrva* etc. „negru” (despre animale) din rom. *múr*, *mură* și *murg*, *murgă*, *múrva*, *múrvov*, *múrven* „miure”, „dud” din rom. *mur*, *mure*; *múta*, *mútast* din *nút(a)* (de aici *mútati* „a amuși”), poate *nún* „Taufpathe” din rom. *nun*, *peteče* „die Petetschen, das Fleckfieber”, din rom. *petece*, plur. lui *petec*, *plója* „die Kothsuppe mit Schnee auf den Strassen”, *plójalica* „Regenwetter mit Schnee”, *plójav* „vreme ploioasă”, din *plóaic*, *šúl*, *šula* „mit kleinen Ohren”, *šula* „ein Schaf mit kleinen Ohren” (cf. rum. *ciut*), *štriga*,

*ștrigon, ștrija, strigon* din rom. *striga, strigoiu, struga* din rom. *strungă, lah* din *Vlah, vläh, vláha* „un fel de piersec”, plur. *vláhi* „ein Gestirn von sechs Sternen”, *vláhovca* „eine Art Birne” (alături de *rmân* sau *român*, „Schafgarbe”, *rmânec* „Tausendblatt”, „Wassergarbe” < *romanus*), etc.

Tot așa nu putem explica nici câteva elemente germane dialectale din apropierea Ungariei apusene (unele intrate dinspre Valahia moravă, altele prin ungurește): bav. *Blach* „verschnittener Hengst”, germ. dial. *Brinse, Brinsenkäse, Prinsenkäse, Gusche* alături de *Gosche*, care poate fi din italiană, *mut* „stumm”, *Palatschinken*, care a fost primit prin ung. *palacsinta* din rom. *plăcintă*.

Fără îndoială nu este lucru mic să găsești o serie întreagă de nume derivate cu sufixe românești: -*el* (*Kocz-el, Keczel; Csicsol, Csicsal* din *Čičel*; *Fonsol = Fancsal* din *Făncel*; *Markocz-el; Menchel = „Muncel”, Moninchel*, poate „Mânânel”; n. pers. *Amocz-el* sau *Omocz-el*); -*eașă* (*Fonyászó* în Tolna; *Kajásza* în Fejér; *N. Bányásza* în Somogy; *Genásza* și *Mécsásza* în Zala); -*uță* (*Rebucza, Rebucze, Rabucza*; cf. *Kiszucza, Kiszucze-viz* în Trencsén, *Reucza* sau *Revucza* și *Mos-sutza* în Liptó); ori particularități fonologice caracteristice pentru limba românească, cum sânt: trecerea lui *a* aton în *ă* (*Raba—Rebucze, Zala—Zelicze*); metafonia lui *e—á* > *ea* sau *á—a* (*Szék—Száka*, passim; cf. și *Fot* alături de *Fata* din Nitra, etc.); forme românești ca: genitivele *Chuntey, Tomi*; ori pluralele *Tác*z din *Tát*, *berbecs, berbéc*s din *berbec*e, *pelics, patics* din *petic, peatic*, mai puțin sigurul *Mali* din *Mal*, etc.

În Pannonia se mai găsesse și astăzi nume de persoană cu înfățișare românească, ca de ex. *Bona, Burdohány, Csuti, Karácsony, Kók, Matura*, apoi *Oláh, Vajda*, etc. (*Kápdebó* = „cap de bou” pare a fi un nume dus de vreun armean mai târziu).

Unii bătrâni, care și-au făcut serviciul militar înainte de aceasta cu 50 de ani, spun că prin Somogy, Veszprém, chiar și Pest, li s'a întâmplat să audă vorbă românească. Același lucru l-a afirmat la Muzeul Limbii Române și inginerul Ittu. Intr'adevăr cercetând *A magyar szentkorona országainak 1910. -évi népszámlálása*, Budapest, 1912, găsim câte 1, 2, chiar și până la 7 Români în numeroase localități din comitatele de dincolo de Dunăre. Uneori chiar și mai mulți: 37 în *Ács*, 14 în *Bana*, 16 în *Kisbér*, 26 în *Tárkány*, 19 în *Alsógalla*, 30 în *Bánhida*, 237 în *Felsőgalla*, 72 în *Tatabánya* din com. *Komárom*; 12 în *Enying*, din com. Veszprém; 16 în *Harta*; 14 în *Pusztavacs*, 15 în *Erzsébetfalva*, 57 în *Kispest*, 15 în *Pilisszentiván*, 31 în *Pilisvörösvár*, 19 în *Pestujhely*, 16 în *Rákospalota* din com. Pest-Pilis-Solt-Kiskun, ca să nu mai amintesc pe cei 2777 din capitala Ungariei, *Budapest*. Tot așa se găsește, de altfel, și în unele sate din Nord-Vestul Ungariei: 14 în *Mária-Noszttra* din com. Hont; 122 în *Illava*, 27 în *Facskó* din com. Trencsén; 10 în *Révayfalva* și 12 în *Rutka* din com. Turóc; 20 în *Besztercze-Bánya* din com. Zólyom; precum și mai mulți în Nord-Est, de ex. 128 în *Diósgyőr*, 160 în *Sajópálfa* sau *-falva*, 79 în *Réphaszuta* din com. Borsod, etc. Ei pot fi funcționari, când sânt mai puțini, muncitori și soldați, când sânt mai mulți, locuitori temporari în respectivele localități, și n'au nici o importanță din punctul de vedere al cercetării noastre. Dar tocmai fiindcă nu sânt pomenite în statistica recensământului amintit mai înainte, merită atențiune cele vreo 15 familii de țărani români despre care ne spune Emil A. Dandea<sup>1</sup> că i-a găsit în anul 1916 în comuna *Kaposszentjakab*, plasa Kaposvár, din com. Somogy, care „nu șliau când și cum s'au așezat acolo, dar vorbeau încă românește”. Deoarece nu mai

<sup>1</sup> *Almanahul Societății academice „Petru Maior”, Cluj, 1929, p. 86.*

sânt trecuți în statistica recensământului din 1910, înseamnă că ei își pierduseră conștiința de neam, și aceasta e o dovadă de vechime, deci ar merita să fie cercetați, studiindu-li-se limba până ce o mai vorbesc, pentru a se găsi de când sânt unde sânt.

Românii din Pannonia erau în continuitate teritorială cu cei din Iugo-Slavia, despre care ne vorbesc acum studiile d-lor S. Dragomir și S. Pușcariu, și cu cei din Bulgaria, de a căror toponimie s'a ocupat Weigand ș. a.

În fond este vorba de același fel de Români, care aveau forma de articol *-ul*, rostiau *ĕ* (*ficior, muncel*), *ĝ* (*yeamăn*), etc.

O serie întregă de numiri topice ne dovedesc acest fapt. Relev câteva:

I. În Bulgaria: *Bukorofci, Kacelevo, Pelišat, Gušanci, Čerčilat, Čorul, Kärnul, Moša, Mošino, Petärlaš, Gurguljat, Banišor, Pašunci, Pasarel, Vakarel, Puliofci, Kornica, Katunci, Magura, Vlasi, Vlaškoseło, Vlaška brdo, Vlah-Mahala, Vlah-Bunar*, etc., dintre care cele mai multe în Haemus, deci tocmai pe teritoriul fostului imperiu româno-bulgar.

II. În Iugoslavia: 1. *Sârbia veche: Bukor, Bukorovac, Bukuroza, Katun, Katunište, Magura, Magurica, Brgule, Ursule, Čumič, Šarban, Šarbanovac, Batulovce, Karbulovo, Korbulik, Mutulovo, Surdul, Surdulica, Sakulika, Kačulica, Murgaš, Stanulović, Ursulović, Radulič, Radulović, Barbatovac, Barbace, Fetina, Negrišori, Nišor, Taor*, poate *Mačkat, Koceljevo, Rior, Mošići, Pirlitor, Bučumet, Kampur, Kormata, Kormatura, Kornet, Kornišor, Loret, Mošino polje, Ratunda, Stanišor, Lakustovo, Vlaška, Vlase, Vlahovo, Vlasovo, Vlaško selo, Vlaški dol, Vlaškovića, Vlasina, Vlasotince, Vlašnja*, etc.;

2. *Bosnia: Šerbula voda, Radulje, Radulovići, Radulovo, Sekulići, Drakuličo, Babuljice, Mrgulići, Magulica, Bratuljevica, Vatulovići, Kukulje, Brgule, Djakule, Dragule, Kračule, Čot, Gušak, Kornia, Kornica, Kornuša, Čuma,*

*Baltici, Pulica brdo, Pucaljka, Bačina, Bačino brdo, Bačinska gml., Katun, poate Porčina kosa, Katuni, Katunište, Koliba, Kolibe, Mošul, Moševac, Mošiči, Moševici, Dimitor, Bun, Bunovi, Pišalište, Ripa, Maloša, Šarban, Grunić, poate Kornica și Kornuša, Kuratura, Ligati, Mačukatov, Paunci, Paunovići, Vlaškovec brdo, Vlaškovec p., Vlaško groble, Karavlası, Vlahova šuma, Vlašić, Vlašić planina, Vlaška gromila, Vlašća, Vk. vlaško b., Vlahović, Vlasulja, Vlahinja, Vlaškovica, Vlaško polje, Vlasenice, Vlasinita, Vlaška, Vlasinje, Vlaševac, Blaški dol, etc.;*

3. *Montenegro: Durmitor, Visitor, Cipitor, Pirlitor, Babakane, Leutar, Ljepurov, Kruče, Kručica, Kručičina, Radulja, Vlasulja, Vlaška, Vlahinja, Vlašica, Laški brijeg, etc.*

#### 4. *Croația și Slavonia :*

In Valkó (azi dispărut): *Kornisevez*, a. 1506 (poate din n. pers. *Korniš* coarneș, dar cf. și slav. > *krünü*), *Mosayfolua* a. 1337, *Musoya* a. 1438 (din *moš* > *Mošoi*), *Pulafolua* a. 1337, *Pulya* a. 1438-39, *Usurincz* (*Vsurincz*) < *ușor*; *Verdi* a. 1437 din *verde*, etc.

*Villa Vlach* a. 1275 vorbește de populație românească, iar „*poss. due Woywoda*” a. 1323, mai târziu *Voyda, Vajda, Vajdafalva*, de organizație după „*ius valachicum*”.

In Zagreb: *Vlahović, Vlašić brdo, Mošanjci* (din rom. *mōș*, iar această din alb. *moșë*), *Čore*, poate *Čunkova draga, Čuntić* (din rom. *ciunc, ciunt*), *Dančulović* (din *Dančul*, care are articolul românesc *-ul*), etc. Chiar în orașul Zagreb se găsește o *Vlaška ulica*.

In Varaždin: poate *Vadina* (cf. rom. *vad* și slav. *Vadislav*), etc.

In Verovitca: *Feričanci, Feričanaca* (mai curând din rom. *ferice* decât din n. pers. ung. *Feri—Ferencz* „Francisc”), *Šaptinovići* (din rom. *șapte*), etc.

In Bjelovar-Križ: *Vlaška Kapela, Vlahinička dolnja și gornija, Radulovac* (din *Radul*, cu art. rom.), etc.

In Požega, în care *Mala Vlaška* (*Kleine Valachei*,

*Petite Valachie*) este menționată de hărți și tratate geografice și în sec. XVIII; poate *Batrina*, *Bratuljevci* (din *Bratul*) *Sirač*, plur. lui *Sirak*, etc. În Lika-Krba va: *Vlaškopolje*, *Vlahinić selo*, poate *Muntanja*, etc. În Modruš-Fiume: *Vlaška Voda*, *Katun*, *Katunari*, *Fijani* (cf. rom. *Fieni*), *Tijani*, (cf. rom. *Teiani*), *Touni* (cf. rom. *Tăuni*), etc.

Pentru a dată prezența Românilor în Croația și Slavonia, afară de „aqua” *Wlachum*, *Wlachim* a. 1217 (vezi datele la Ortway, *Magyarosz. r. vizr.*, II, 416), pe care nu o avem localizată, și afară de „villa” *Vlach* a. 1275 din Valkó, este de deosebită importanță și apa *Valachycza*, atestată la 1292, care ne arată că ei se găseau acolo chiar dela începutul secolului XIII.

Acești vechi *Valahi* trebuie deosebiți deci de *Cici* și *Uscoci*, care au venit în aceste părți numai mai târziu, prin sec. XVI-XVII, fugind dinaintea Turcilor intrați în Peninsula Balcanică. Acești din urmă aveau organizație militară, un „statut valah” (a. 1667), și s’au menținut până destul de târziu. La 1627 împăratul Ferdinand laudă „nationem Valachorum” de-aici și „militarem operam eorum, excubandoque et vigilias agendo”. Date mai amănunțite asupra numărului și întinderii lor se pot vedea acum la Szekfű, *Magyar történet*, V, 84-87, care trînite în special la *Mon. sp. Hist. Slav. mer.*, XV.

Dar „păstorii români” din Pannonia nu s’au oprit la Dunăre. Fie din pricina presiunii Hunilor, Avarilor și a Ungurilor, fie că au fost atrași de pășunile din bălțile („paludes”) și munții („montes”) de-acolo,—și pricina din urmă a fost mai hotărîtoare decât cea dintâiu, — ei au trecut foarte curând (nu numai abia pe la mijlocul secolului XVI, cum afirmă acum în urmă Szekfű, *Magyar történet*, V, pp. 87 ș. u., și în stînga Dunării, spre Nord, în Moravia, în special în Nitra, centrul ei.



Încă în 1113 este pomenită „villa *Staul*” în apropierea oraşului Nitra.

O altă „villa *Staul*, Tawarnicorum in paludibus” se găseşte în 1268 și 1296 în hotarul comunei Szakálca din com. Pozsony sau Komárom.

Cea dintâiu se numește *Staul* și în 1311, 1331, 1312. Din jumătatea a doua a secolului XIV urmează apoi forma maghiarizată *Stál*, cu *-u-* dispărut (ca în *Pá* = „Paul(us)”, *Sál* = „Saul(us)”, și cu *-st-* muiat; din secolul XV i se prepune și *i-*: *Istál*. În 1356 se numește *Olastal*, *Alastal*, deci „staulul valah” sau „românesc” (rom. *staul* este din lat. *stabulum*). La 1317, 1357 are și forma *Alustar*, care ne trimite la rom. *stau* (totuși *-r* din *-l* poate fi născut și în limba maghiară).

Când n'a mai fost înțeles numele, a fost schimbat în *Alistál*, prin confuzie cu prefixul ung. *al-* „de jos”, mai ales că i s'a mai adăugat și un *Felistál* în secolul XV.

Nume ca *Faristár*, „poss. in Challóköz” a. 1275, *Ge-listár* a. 1112, 1249 în com. Vas, ne dovedesc că au mai existat și alte „staule” sau „staure românești” și că ung. *stál* > *istál*, *stár* > *istár* născut din rom. *staul*, *staur*, era întrebuințat ca apelativ în secolul XIII atât în Pannonia, cât și în Nitra.

În același document, în care găsim mai întâiu pe *Staul*, deci la 1113, se mai găsește și alte nume topice românești: alături de nesigurul „piscina que vocatur *Piscar*”, care ar putea fi mai curând din slav. *piškarŭ* (> rom. *pișcar*), și de „villa *Piscan*” = *Pešt'an*, iarăși nume slav, avem o „piscina *Lac*”, o „villa *Luth*” sau „*Lunth*”, „villa *Late*”, etc.

La izvoarele Nitrei se găsește *Magura*, iar la ale afluentului Belanka ale acesteia *Bella Valaška* sau *Valaška Bella* (în sec. XVI *Bella Valahorum*), în care

<sup>1</sup> Ung. (*i*)*stálló* este din italiană. Germ. *Stabl* n'ar fi putut da dela început decât (*i*)*stál*, în vreme ce forma documentară cea mai veche este *Staul*.

găsim pe *Gaurov*, *Kopiletz*, etc.<sup>1</sup>. În Sudul *Măgurei* se găsește satul *Sutócz* sau *Sutovce* (din rom. *șut*, acesta din alb.).

În *Nitra* se găsea la 1400 și satul *Kás* (din rom. *caș*).

Pe valea *Vág*-ului, în pl. *Glogovec*, ung. *Galgócz*, avem pe *Alsó-* și *Felső-Káp* (la 1261: „*Kap*, villa *Laurentii*”, la 1262 *Cap*), al cărei nume probabil este din rom. *cap*, termen geografic numind izvorul unei ape și vârful unei înălțimi, și *Mosocz* a. 1255, *Mosowcz* a. 1263 (din *moș*), alături de *Mama*, etc.

„*Teloneum Turz*” dela 1183 nu este decât rom. *sturz* fără *s-* protetic, cum ne arată și *Turze* alături de *Strzylki* din distr. *Sambor* și *Alt-Sandecz* ale *Galiției*. Pe acest *Turz* îl avem și în *Turzovka* (*Turzófalu*), în *Turzóvölgy* și în cel al familiei *Turzó*.

*Czabek* este derivatul lui *șap*, iar *Zakafalva* a. 1394 probabil trebuie citit *Szákafalva* și identificat cu rom. *sacă*, fem. lui *sec* (totuși cf. și *Sak(a)*, diminutivul lui *Isak* și *Sapa*).

În documentele privitoare la regiunea *Nitrei* găsim și nume de persoană care nu pot fi decât românești (*Fata* a. 1217, 1271, etc., filii *Fetechk* = „*fetică*” c. 1271; *Porcus* a. 1111; *Puyne* a. 1262, etc.).

Totuși se poate spune că *Érsekujvár*-ul se numea *Oláh(uj)vár* în secolul *XVI* și *XVII* (a. 1581, 1614), nu după *Valahii* care s'au putut găsi împrejurul lui, ci după primatele *Nicolae Oláh*-ul care a clădit-o în parte începând cu a. 1554 (cf. *Szekli*, *Magyar történel*, *IV*, 119).

Nume românești găsim și în celelalte comitate din jurul *Nitrei*. Amintesc câteva mai interesante și mai vechi.

Astfel în *Pozsony* găsim valea hotarnică *Borbath* a. 1279 (din rom. *bărbaț*); palus *Choncu* a. 1254; un *Fön-*

<sup>1</sup> O apă *Olaska* este pominită în *Nitra* încă la 1258; la 1113 are forma *Olesca*.

*sol, Fonsal*), „suburbanus in Poson”, apoi „comes” a. 1165 (din *Fāncel*, diminutivul lui *Fānc̄* = „Ștefan”), un *Foot* = „făt” a. 1392, etc.

În Těkov sau Ears: un „libertinus *Kokon*” în localitatea Szelepcsén la 1165; *Fetyk*, familie de servitori în același an; nume ca *Walach, Wolach, Petras, Alb[u]*, *Korbynn*= „Corbeasa”, între 1442-43, al castelanului Laurențiu *Butura* a. 1480, n. top. *Arma*, atestat încă la 1266, care vorbește despre o organizație militară românească în aceste părți, întocmai cum n. top. *Knesech* sau *Knesecz* a. 1075 și 1121 și n. pers. *Knysovecz* a 1450 dovedesc existența unei organizații înenezate.

În Těkov a fost și *Barbata* sau „terra *Barbata*” dăruită la 1262 mănăstirii din Gran. Multe numiri românești găsim în Strigoniu (Ostrichem, Esztergom): *Tath, Taath, Tatha*, azi *Tát* a. 1082, 1181, 1214, etc.; n. bərb. *Furh*=„fur” sau ung. „fürj” a. 1248, *Lat*=„lat” ori *Lad*=„Vlad” a. 1208; *Mula* a. 1208, etc.

Mai puține în Hont: *Bács, Bácsfalu, Bachsdorf, Bačovce* și *mal* din *Zevlevmal* a. 1219; apoi n. pers. *Crez* a. 1135, poate *Zaka*=„Saka”, *Kryšan*, etc., tot de atunci.

În Turec (Turócz) *Mincsol* = „Muncel”, *Mossocz* (din *moș*), *Nagy* și *Kis-Szoczócz* (din *soț*), *Suttó* sau *Sulova* (din *șut*), *Valaškova*, etc. Un anume *Bute* (din *bute*, ori *Bula* = *Budimir, Budislav*) este pomenit în 1252.

În Trenčín (Trencsén): vârful *Lunga*, pe lângă care au putut trece Valahii moravi spre *Brumov* (din rom. *brună*), *Vlahoviča, Vlahovac, Valašske Klobouky, Cap* sau *Cab* (din rom. *cap*) și *Lhota Walachova*. Apa *Czatza-palaka*, lângă care se găsește n. loc. *Čaca*, este pomenită mai întâiu în a. 1417. În 1438 găsim și muntele *Czeteze*, pluralul celui dintâiu.

„Possessiones valachales”, cu păstori și pescari valahi găsim în Turec și Trenčín până la sfârșitul secolu-

lui XVI, când au fost asimilați cu totul de Slovacia care-i înconjurau. Puternicul Gh. *Turzó*, al cărui nume pare a fi românesc, a colonizat, și el, vre-o 40 de familii valahie în aceste părți.

Intențiași numai pe documentele istorice, fără a cerceta și toponimia și onomastica, unii din istoricii străini au afirmat că Românii din aceste părți nu sânt mai vechi decât din sec. XV-XVI, și au venit aici din Balcani peste Ardeal, Maramureș, etc.

Am văzut că toponimia desminte aceste afirmații, și ce privește vechimea, și ce privește locul de unde au venit ei.

Românii din Moravia mai au și alte numiri topice, a căror formă românească se păstrează până astăzi: *Valašsko Meziriči*, *Grapa* și *Zgrapa* = „Groapa”, *Kičera* și *Kikula*, *Magura* (în Silezia: *Mahura*), poalc *Batrâna* sau *Batryna*, *Gaurový*, *Gahura*, *Pestelak*, *Strunga* și *Strunžiska*, *Strunžisko*, *Báčuv vreh*, *Bukeriša* și *Bukariška*, *Cab*, sau *Caboch*, *Cabánky*, *Fagoska*, *Kolyby*, *Kolibky*, *Kolibiska*, *Vakovna*, *Redikanovo*, *Pulyrky*, *Vlahovice*, *Hore Valašsky*, *Valachuv*, *Sihia*, *Sihelne*, etc. Ele, împreună cu cuvinte ca *galeta*, *gruň*, *kornula*, *kurnota*, sau *kurnuta*, *merinda*, *redykat*, *klag*, *kl'ag* sau *glag*, *striga*, *frombia*, *kurastva*, *dzer*, *kolyba*, *brynza*, *urda*, *strunga*, *vatra*, *putyra*, *lajka*, *murgana*, etc., ne arată că cei ce le-au dat odinioară au vorbit românește, iar *Vajvodka*, *Vajvodina*, *Vojvod gruň* sau *gruň* și *Kněhyňa* că erau organizați după „ius valachicum”. Ei și-au pierdut limba numai prin sec. XV-XVI, iar atunci *valah* a ajuns să însemne „păstor”, întocmai cum *rumân* a ajuns să însemne în Muntenia „iobag”, „vecin”, iar *rēmēr* la Albaneji „păstor”, „țăran”.

Valahii moravi au locuit mai întâiu în Subcarpatia, din care făcea parte și Nitra, care aparținea Moraviei. Cuvinte ca *gazda*, *hotar*, *salaš* „stână”, alături de *stáni*, *stanisko*, ne arată fără îndoială acest lucru, căci ele au

putut fi duse în Valahia moravă (*Moravske-Valaška*) numai după un contact mai îndelungat cu limba ungarască.

În N ó g r á d (Novohradská stolice) avem: *Fagha* „mons metalis” a. 1216 (din *fag*), ca și *Korna* (din *corn*); *Zsuny* a. 1423 (din plur. *juni*, al lui *june*, ori din slav. *Žun* „Iunius”); *Kurtány* a. 1216, identic cu ung. *kurtány* „der einquartirte Söldling”, luat din rom. *curtean* „Höfling”, „Hofmann”, o prețioasă rămășiță militară românească alături de *Arma* din Těkov; poate *Chonthahaza* a. 1265, *Csontorok*, etc.

În acest comitat mai găsim și astăzi cuvinte românești ca *ficsór*, *ficsúr*, *urda*, *csongár* „picior scurt” sau „ciung(ar)”, (*meg*)*esztringol* „a bate bine”, etc.

Dinspre Moravia vine *bajka* „un fel de oaie” a. 1671 (din rom. *oaie* + suf. slav. *-ka*); *bakeša* și *vakeša* (din rom. *oacheș*), care, când intră dinspre Ardeal, are forma *vakisa*; *birka* „un fel de oaie” a. 1671 (dintr'un romanic *ber-*, *bir-* „oaie”, „berbece” sau dintr'un alb. *beř-* „oaie” + suf. slav. *-ka*).

Din Z ó l y o m (Zvolenská stolice) relev doar pe *Valaszka*, ung. *Olaszka*, nume dat și unei flori, care se mai numește și *oláh virág* „viola tricolor”, pe *Mosód* (din *moș*), și *Polyána*<sup>1</sup>, pentru a trece la *Árva* (Oravská stolice); unde existența Românilor este dovedită și documentar în sec. XV-XVIII, având „ab antiquo libertates” și însărcinări militare.

În fruntea lor era „waywoda”, iar poss. *Kny[e]sy* ne arată că aveau și cneji. Numele satelor lor însă sânt slave, cu excepția doar a lui *Pwczova* (*Puczó*). *Dubova* este numită și *Oláh-Dubova*, deci după naționalitatea populației. Nume românesc se pare că mai are și *Korbielow*-ul galițian din apropierea *Árvei* (cf. *corb*, de-aici *Corbel*, n. pers. în *Sáros*).

<sup>1</sup>. Despre păstorii valahi din Zólyom și despre o „uliță valahă” ne vorbesc cântecele Slovacilor de-acolo.

Urmașii lor slovacizați mai poartă și astăzi nume ca *Valašek, Valáškov, Framusz* (= „Frumos”), *Kurtutulik, Muszka, Roman*, etc.

În mijlocul comitatului Árva se întinde *Magura* și tot acolo se mai găsește un *Minčol* = „Muncel”, *Kičera*, etc.

Filologul maghiar Melich derivă din rom. *râu* slovacul *rava, riava* „pârâu de munte, torent”. Dar mai curând este vorba de rom. *reava, rava*, femininul articulat al lui *râu*, căci pâraele repezi se numesc adese ori *Valca-rea, Turbata, Valca-Dracului*, etc.

Este sigur apoi că din acesta a fost derivat cu suf. rom. *-uță* (de origine latină) numele apei *Reucza* din *Liptó* (Liptovska stolice) a. 1260, *Revucze* sau *Rewucze* a. 1270, etc., ca și n. pers. *Mossutza* a. 1243 din *moș* și cel al apei *Kiszucza* sau *Kiszucze* din *Trenčín* a. 1417.

Originea românească a *Reucze*-i pare probabilă și din situația ei geografică: în nemijlocită apropiere de satele românești ale comitatului Árva (direct spre Sud dela ele) și având la Est *Magurka*. Într'adevăr locuitorii ei în 1598 „census solvunt Valachorum”, „cum sint walachi maxima ex parte”.

Cu 20 de ani mai înainte, în 1598, „50 auserlesene böse wallachische Pueben” din „Lipsch”, la ordinul poetului maghiar Valentin Balassa, au făcut pagubă în pădurile și minele lui Daniel Göppel (cf. Dézsi L., *Balassa Bálint minden munkái*, Budapest, 1923, II, pp. 506, 508, 510, 514, 525, 528, 535).

Tot în *Liptó* mai găsim și o *Măgura*, un „rivulus Zeek” a. 1252, *Koliby, Kolibiska, Strungî*, etc.

De populație valahă ne vorbește *Kis- și Nagy-Olaszi*, slov. *Vlašky* sau *Malé- și Welké-Wlachy*.

Este greu de spus dacă Românii din *Zólyom, Liptó* și *Árva*, au venit peste *Nógrád*, din *Pannonia*, ori, mai târziu, dinspre Est peste *Zemplén, Sáros, Zips, Abauj-*

Torna și Gömör. Toponimia îi arată mai noi decât cei din Nógrád Nitra și Pannonia, precum și decât cei din Bihor, Hajdú, Borsod și Zemplén.

Dintre Români din Nord-Estul fostei Ungarii adevărat mai întâiu sânt atestați în toponimie și onomastică cei din regiunea Munților Apuseni (Bihor, înțelegând și Zărandul), Sălagiu, Cluj și Valea Someșului. De aici s'au putut ei întinde în Hajdú, Szabolcs, Borsod și Zemplén, apoi mai departe prin toate comitatele vecine de pe coama Carpaților, până în Galiția, și pe Valea Tisei, prin Sătmar, până în Maramureș, și de-aici iarăși în Galiția.

În Galiția au ajuns ei încă în secolul XI. O inscripție cu rune din Sjonhem (insula Gotland) dovedește că pe la sfârșitul secolului XI se găseau Români, sau cum li se zice acolo *Blakumen*, în regiunea Vistulei—Dnistrului și Mării-Negre, pe unde a călătorit *Röthfös*, pe care l-au ucis.

Știrea despre *Volohi* în Beschizi și Carpații Maramureșului și despre *Țara Voloska*, este confirmată de o altă mărturie foarte prețioasă privitoare la existența pe la anul 1070 a Românilor în regiunea est-carpatică a Nistrului, scoasă de D. Cantemir din istoricul polon Długosz. Tot aceștia ne mai dau și altă mărturie din 1147. Nicetas Choniates ne spune că în 1165 ei au ucis pe *Andronic*, care se refugiase în Galiția. Pe la mijlocul secolului XIII ocupau acolo un teritoriu destul de însemnat, iar la 1231 și 1235 cnejii dela *Bolochov* sau *Bolechov* (forma rusească a lui *Blachov* sau *Vlachov*) iau parte la luptele împotriva Romanowiczilor.

Cele mai multe imigrări însă se făcură în jumătatea a doua a secolului XV, când sub numele de așezări cu „ius valachicum” găsim și sate rutene ori polone uneori sub cneaz român, altădată sub cneaz din

neamul lor. O parte din aceste imigrări au venit dinspre Ungaria, altele dinspre Moldova.

Kaluźniacki a adunat cu totul vreo 190 de sate cu drept valah în Galiția, Kadlec a completat această statistică, ajungând până la cifra de 350, iar Th. Holban chiar până la 500.

Afară de numeroase cuvinte, foarte asemănătoare cu cele ale Valahilor moravi, intrate în rutenă și polonă, găsim încă din sec. XIII vechi nume de persoană ca: *Micul, Mihul, Stancu, Gelata, Bryndza, Mieleca, Teresku, Niesszczor*, apoi *Walachus, Wolosz*, etc.; nume topice ca: *Bolechov* a. 1231, *Klag* a. 1242, *Lucesku* a. 1280, apoi *Turze, Strzylki, Bryndziske, Luteczky dzalem, Kotul, Repede, Šerbovcz, Mal, Magura și Mahura, Plaj, Pekuj, Menčel, Gruń și Hruń, Akryszori, Arszica, Capul, Čerbul, Gropa, Gawor, Gurgupať, Ratunda, Rotundul, Lunga, Negrovo, Pitros sau Pitrus, Brustury, Rungury, Turbacz, Tominatik, Varatik, Fereszkul, Ballagul*, etc.; în sfârșit: *Wolosianka, Wolosatka, Wołoszca*, ș. a. m. d.

Valahii din Galiția erau conduși și judecați de voievozi și eneji, al căror nume în parte îl cunoaștem, aveau organizație bisericească independentă și de rit grecesc, în frunte cu un vlădică, cum a fost la 1353 „Cbiril Valahul” sau „Românul”.

Cu cercetarea Românilor din Beschizi ne-am apropiat de Români estici.

Nu știm unde trebuie localizați Vlăchii (*Vlăchen*) lui *Ramunc* din cântecul 22 al poemului german *Nibelungenlied*, scris pe la mijlocul secolului XII sau începutul secolului XIII. Deoarece ei sânt puși alături de *Polänen* și de „die wilden *Pescenaere*” (= „Pece-neg”), poate fi vorba numai de Români nord-estici, ori sud-estici din Nordul Dunării.

Și știrea din 1114 privitoare la o „*Blökumannaland*”



în care Alexios Komnenos I (1080-1118) face o expediție împotriva „păgânilor” (=„Pecenegi”), se rapoartă la Români sud-estici, dar din Nordul Dunării, și cu știrea aceasta concordă și cea a istoriografului bizantin Kinammos, secretarul împăratului Manuil Komnenos (1143-1180), care, vorbind despre o expediție împotriva Ungurilor, pe care o făcu prin Țara-Românească (1166) o armată bizantină, ajutată de o „ceată numeroasă de Valahi”, adaugă: „se zice că ei [Valahii] sânt din vechime coloni ai celor din Italia”.

Să ne întoarcem însă la Anonimul regelui Béla. După acesta s'ar fi găsit Români la venirea Ungurilor și în Timiș, căci în cap. 44 al lucrării sale spune că Glad, care stăpâna în aceste părți, avea în armata sa Cumani, Bulgari și „Blahi”.

Toponimia ne arată că într'adevăr au existat Români în aceste părți când scria Anonimul și, după informațiile lui, și mai înainte.

Fără a mă opri la *Apo*, numele *Corașului*<sup>1</sup> din *Tabula Peutingeriana*, alcătuită în secolul III sau IV și copiată în secolul XIII, care poate fi iliric (mai puțin celtic), dar și românesc, corespunzând lui *apă*, amintesc că cnejii români de aici sânt pomeniți documentar încă din 1247 și curând după aceasta apar și cunoscutele *districtus olachales*. Acestea fiind domenii regale, iar donațiile începând numai din sec. XIV, numele topice și de persoană sânt pomenite relativ târziu Totuși într'un document din 1232 se vorbește de „terra Posorogh, pe care o găsim și în *Reg. de Várad*, la 1222, în forma *Bursorog*, azi *Bosorága*, deci rom. *boșoroagă*; „terra Szor” în același doc. de la a. 1232 și „villa Zor” în *Reg. de Várad*, a. 1214; „terra *Ulma*” în a. 1232, etc.; „villa *Cupa*” (cf. o *Kupa* în

<sup>1</sup> Din slav. *karaš* „Karausche” sau din *kras* „schön” + suf. -š, n. pers. nu din turc. *kara* „schwarz” + *sū*, *su Wasser*” (*Melich*).

Cenad) a. 1226, 1232, etc., villa *Onuz* în a. 1220, mai târziu *Vonuz* = „Onuț”, etc.

Așezări de felul acesta presupun o vechime de cel puțin 100 de ani.

Intr'un document dela 1363-1371 găsim: „Ad unum locum *Teglauar* vocatum vulgariter, secundum Olachos *Charamida* nominatum”. Deși rostirea *Csaramida* sau *Čaramida* este sârbească, cetatea pare a fi românească și ne dovedește organizația militară a Românilor din aceste părți.

Cele câteva numiri vechi, pe care le-am amintit, alături de *Kenez*, a. 1421 din Timiș și *Kanisza* a. 1332-37, care sânt dovezi pentru organizarea în cnezate<sup>1</sup>, sânt de ajuns ca să ne convingem că Anonimul pornia dela fapte reale, cel puțin ce privia timpul său.

Având în vedere adevărul constatărilor lui, putem crede și că *Urbs Morisena* (cet. *Morišena*), pomenită în *Vita S. Gerardi* pe timpul regelui ungar Ștefan cel Sfânt (1001-1038), este mai curând un nume românesc (*Murășeana* = *Marosvár*) decât bulgar, cum ar mai putea fi.

Mai adaug aici numai că nume topice românești destul de vechi găsim și în Bačka (ung. *Bács*) și Bodrog, între altele, afară de însuși *Báč* (*Baach* a. 1263), pe *Szát* (*Zath* a. 1344), *Szecscl* (*Zecha* a. 1320, *Sechel* a. 1446), apoi pe *Pancsal*, dim. lui *Panč*, sec. XIII în Torontal, etc.

Un bărbat cu numele *Mos* (cet. *Moș*) este pomenit în Bodrog la 1291, un hoț *Fatha* la 1391 și un iobag Dem. *Punic* (= *Pâne*?) la 1418.

Să cercetăm acum Bihorul și Zărandul. După Anonymus între Someș, Mureș și până la Garam a stăpânit ducele Menumorout, dar el nu precizează de ce

<sup>1</sup> În Caraș-Severin găsim și un cnez *Bozarad*, deci *Basarab* (din pečeneg sau cuman *basar* „Besieger” + *aba* „Vater”, Rásonyi Nagy) încă la 1358, și anume în Crașova (mare și mică).

fel de neam au fost popoarele stăpânite de acesta.

Pe Anonymus îl interesează în rândul întâiu „genealogia regum et nobilium suorum”, nu „iobagii”, „incolae”, „populus”, iar nobilii din aceste părți foarte probabil nu erau Români.

Dar între țărani din țara lui Menumorout au putut fi și Români. Români am găsit și în Nitra, deși Anonymul nu ne spune că ar fi fost. Am găsit și în Těkov (Bars) până unde se întindea țara lui Menumorout.

De vechimea Românilor din Bihor și Zărand s'au ocupat Jung, Bunyitay, I. Russu-Șirianu, S. Dragomir, N. Firu, Șt. Manciușea, C. Pavel, I. Tolan ș. a. Ei îi urmăresc însă mai mult din alte puncte de vedere decât din cel al nostru.

Pe cursul Tisei se găsesc nu mai puțin de trei sate vechi numite *Knéz*, ceea ce indică posibilitatea existenței unei organizații după „ius valachicum”.

Două documente, unul de la 1075, altul de la 1124, amintesc o „piscina quae vocatur *Rotunda*”, în hotarul comunei *Ság*. Dovezile aduse de d. Iorga pentru românitatea acestora sânt definitive.

Intr'un document de la 1202-3 sânt atestați „super Crisium” o serie întreagă de Români: *Fichur* (= „Ficior”), *Qrud* (= „Crud”), *Micus* (= „Micu”), *Tata*, *Nuqez* (= „Nucuț” sau „Ionucuț”), *Karachin* (= „Crăciun”), *Qucus* (= „Cucu”; cf. și ung. *Kékes*), apoi mai puțin sigurul *Buna*, etc.

În vestitul *Regestrum de Várad*, scris între a. 1201-35, deși probele de foc priveau în rândul întâiu, pe catolici, găsim nume ca: *Beat*, *Urda*, *Chyul*, *Chyula* (= „Ciul”, „Ciula”), *Codaba* (probabil din *Codauba* = *Codalba*), *Cucus*, *Cuca*, *Fata*, *Latu* (= „Lat” ori „Lad” = „Vlad”), *Lyntes* (= „Linteș”), *Masa* (= „Moasă”?), *Micu*, *Micus*, *Mikus*, *Moula*, *Nuodu*, *Nuz* (= „Nuț”), *O-moczel*, *Porca*, *Poula*, *Sude* (= „Jude” ori „Csuda”, „filia Suda”), *Sune* (= „June” ori ung. „Csunya”), *Ban-*

lus, *Banlum* (= „Banul”), *Ultuk*, *Uuluk* (vechiu *Uituc* = „Uituc”), etc., ca să nu mai pomenesc pe *Choma*, și altele de acest fel, care, deși au origine românească (*Choma*, *Csoma* derivă din rom. *ciumă*), se prezintă acum în înfățișarea caracteristică limbii ungurești (*Choma* cu -o- născut din mai vechiul -u-).

Dintre „pristaldi” relev pe *Cuca* din Crasna, care poate fi și slav, *Duca*, *Iancu*, *Micu*, *Sceraka* (= „Săraca”), care are înfățișarea evident românească, etc.

Avem și o serie de nume topice care nu pot fi decât românești: *Alba*=*Albești* (Bihor), *Dumbul*=*Dâmbul* (Bihor), *Pun*=*Bun* (Someș), *Chula*=*Ciula* (Someș), *Chueytora* (?), *Cocil* = *Cățel(ul)* (Sălagiu), *Cornust*=*Cornești*, ung. *Kornyest* (Arad), *Cupa* (Cenad ori Zărand); *Fonchol*, *Fancsol* = *Făncel* (Bihor); *Szor*, *Sorou*, *Zor* (Zărand ori Cenad); *Onuz* sau *Vonuz* (tot acolo) *Questest* (= *Costești*, *Hunedoara*?); etc.

Se mai adaugă la acestea: *Apa*, mai târziu numită cu traducerea slavă *Macra* (cet. *Moacra*) a. 1214, *Murul* a. 1292, *Kót* (*Covth* a. 1232), ungurește mai târziu *Karulos*, azi *Kerülös*, ceea ce arată că avem a face cu rom. *cot* „cotitură”, fie acesta din lat. *cubitus*, cri din slav. *kořtŭ* (cf. sloven. *kót* „Winkel”, celi *kout*, idem, etc.).

Încă la 1283 găsim un *Oláhtelek*, iar la 1344 mai multe „vilae olachales”.

Incepând cu *Wayda* de *Geroth* (= *Giroll*-ul din Someș), pomenit în M. Rogerii *Carmen miserabile*, din sec. XIII până la sfârșitul secolului XV se cunosc un lung șir de voievozi în această regiune, (vezi *Bunyitay V., Bihar vármegye oláhjai és a vallás unió*, Budapest, 1892, p. 5 ș. u.); C. Pavel, *Școalele din Beiuș 1828-1928*, Beiuș, 1928, p. 39 ș. u.; N. Drăganu, *Românii în veacurile IX-XIV*, etc., București, 1933, p. 300 ș. u.). De asemenea și de cneji, a căror amintire ne-o păstrează nu mai puțin de trei sate vechi numite *Knez* în Szabolcs-ul apropiat.

Locuind și Români pe Valea Crișului, la data când Crișul este atestat mai întâiu în documentele latino-ungurești, învățații unguri n'au dreptul să afirme că cea mai veche formă documentară *Kris* (a. 1075), cît. *Criș*, trebuie să fie unguirească, câtă vreme Ungurii îi zic *Keres*, *Körös*, iar Români au păstrat forma originală, oricare ar fi originea acesteia și oricum s'ar explica grafia *Grisia* a celor vechi.

Trec foarte repede peste Români din Szabolcs și Hajdú, a căror maghiarizare nu era desăvârșită nici în secolul XVIII, când unii din ei își mai păstrau și numele neaoș românești, alături de cele mai multe maghiarizate. Unii dintre acești Români au venit din Sud, întocmai cum alții au venit în Békés din Nord-Vest, și anume din Turóc și Sáros.

În Békés avem numiri ca *Magur* a. 1364-5, *Murul* a. 1295. *Murony*, a. 1478; în Szabolcs: *Mása* a. 1361, *Ontelek* = „cătunul lui *Onu*” a. 1446, *Kopács-Apáti*, *Porchpataka* a. 1347, *Vaja*=rom. *Oaia* ori slav. *Voja*, a. 1411, *Stirka* a. 1270, *Popa* a. 1390, *Baach*=*Bács* a. 1439, ca să nu mai pomenesc nesigurul *Fizior* a. 1431, care ar putea fi cetit *Ficior*, etc.

În *Nádudvar*-ul din Hajdú este pomenit la 1210 un „servus nomine *Fata*”, iar *Nánás* din 1212 ar putea fi atât nume slav, cât și românesc. În acest comitat mai găsim și astăzi versuri de copii ca:

*Hop, cup*

*Fulde luk*

*Fulden kálé*

*Simen duk.*

Evident sânt corupția româneștilor vechi:

*Hop, țup*

*Pul' (= „puiu”) de lup*

*Fuți den (= „din”) cale*

*Și mă duc.*

În Borsod se găsesc foarte curând așa ziși „Valachi castrenses”. Pe unul din Oym îl chiamă la 1219 *Chyui* (= „Ciul”), pe altul din Vámos tot atunci *Karasun*, Monograful Borsod-ului S. Boróvszky<sup>1</sup> ne arată că în timpul lui Ludovic cel mare s'a așezat în sătulețul *Cseb* familia valahă *Bojár*, iar la 1409 se găseau Români „în possessione Valahali... [Mező-]Keresztes”. De păstori valahi se mai vorbește în acest comitat și la 1605, iar în sec. XVII mai găsim nume ca *Oláh*, *Walach*, *Bodiz* (= „Botez”), *Fáta*, *Mosik*, diminutivul lui *Mos* (= moș); *Káso*, *Baliga*, *Kotor*, *Nyák* (= „Neag”), *Pinte*, *Bona*, etc. Totuși numirile topice [*Bessenyő*] *Szirma*, care pare a fi peceneg, *Kurittyán*, care pare a deriva mai curând din slav. *korito*, decât din rom. *Curechiu* (cf. *Kurety* în Hunedoara), *Nekésen* (cf. n. fam. *Nekéssy*), *Szirák*, *Bota*, chiar și *Kornisháza* și *Mály* a. 1231, nu se poate spune că vin din limba românească, afară doar de *Barbó* a. 1475.

Vechi nume de persoană și topice românești găsim în *Zemp l én* (*Zemplinska* stolice), și anume în actele de donațiune ale prepozitului din *Lelesz* din a. 1211 și 1214.

Nume de persoană: *Bona*, *Chrachun*, *Facha*, care probabil trebuie citit *Fatha*, *Porched* (probabil *Porcza* + *-d*), *Gemmen*, *Kesula* (= „Căciulă”), *Zembeta*, care, alături de *Zemboth*, are înfățișare fonologică românească, în vreme ce *Chonka* o are acum pe cea ungrească, cu *-o-* în loc de *-u-* mai vechiu.

Pot fi și românești, nu numai slave ori ungurești, nume ca: *Beza*, *Dragoye*, *Iouga*, *Kenez*, *Longen*, *Mogd*, etc.

În sec. XV găsim tot aici mai mulți *Fichor* (cel. *Ficior*) și *Rama(s)-* de *Zomlin*, *Zemlén*, sau *Zamlén*,

<sup>1</sup> *Borsod vármegye története*, -I, Budapest, 1909; pp. 67, 82-83 și 203-240.

deci *Zemplén* din Bihor, probabil are nume românești (din rom. *râmas*; din care este și ung. *ramáz, ramasz*).

Nume topice: *Kechelpotok, Kečelpotok* a. 1252, „rivus *Scekpotok*” a. 1270, *Albény*, a. 1355, *Cabov* sau *Czábócz, Kárna* = „Coarna”; *Kásó* sau *Kaşov* a. 1390 (din n. pers. *Caş* sau slav. *kaša*), *Crucho* = *Kručov* a. 1390 (cf. și n. pers. *Crucha* = „Crucea”, a. 1382), *Crudin* (*Krudin*), a. 1383 (din n. pers. *Crud*), *Lunch* = „Lunci”, plur. lui *luncă*, a. 1227 și 1401, *Roškovez, Roskócz* a. 1478, etc.

În *Zemplén* se găsește și apa *Laborcz(a)*, despre care Anonimul (c. 13) ne spune că a fost numită după un comite al întăriturii din acea vale, cu numele *Lobor* (din slav. *Vladibore*), care a fost prins și spânzurat de Unguri și „qui in lingua eorum [a locuitorilor de acolo] *duca* vocabatur”.

*Duca* este un nume de origine latino-italo-bizantină, în ulla analiza balcanică. El n'a putut fi dus în Carpații nord-estici de Ruteni, ci numai de un popor care a avut atingere cu civilizația bizantină.

Pe *Duca* îl cunosc ca nume de persoană atât Români: din Nord (aceștia îl au în Bihor chiar de pe la 1200, în Muntenia îl găsim în sec. XV), cât și cei din Sud, care-l au și ca apelativ, și l-au dus cu ei în toate părțile pe unde au trecut (în toponimie se găsește în Pannonia, *Sáros* și *Näsäud*). Ei au dus în aceste părți și alte cuvinte pastorale de origine grecească, precum: *ciul, ciună, știră, strungă*, etc. Deoarece Români: sunt vechi în *Zemplén*, probabil că Anonimul a cunoscut pe *duca* din limba lor.

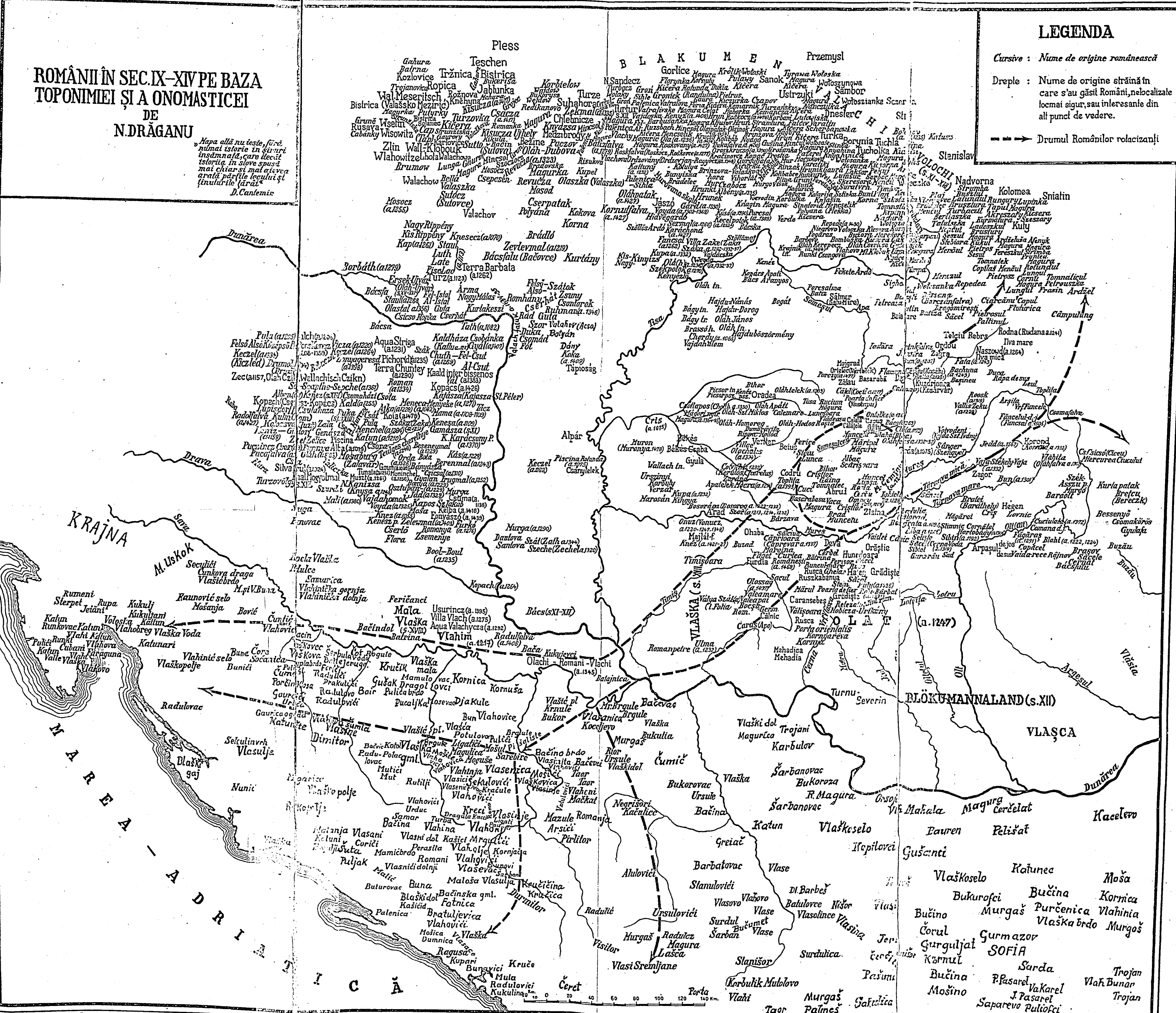
Și astăzi se mai găsesc în *Zemplén* foarte multe nume românești între părțile de hotar: *Gruń* sau *Hruń(ik)*, *Magura, Mogura, Mahura* și *Mahorka* (formele din urmă, cu *h*, ne arată că Români: au ajuns aici înainte de sec. XII); *Motrogun, Brindzova, Plina, Rinzak, Gurguljati, Runk, Runkur, Runkov, Capiv, Kopač, Pod Kopačom, Gaura, Stremtura* sau *Stramtura* și *Stran-*

# ROMÂNII ÎN SEC. IX-XIV PE BAZA TOPONIMIEI ȘI A ONOMASTICEI DE N. DRĂGANU

*Napa alla nu teste, fure  
numai istorie în sururi  
înșamălat, care decît  
istoria, în slove spusă  
mai chiar se mai ateva  
arată părțile locului și  
finuturile țării*  
D. Cantemir

## LEGENDA

- Cursive* : Nume de origine românească
- Drepte : Nume de origine străină în care s'au găsit Români, nelocalizate locmai sigur, sau interesante din alt punct de vedere.
- > : Drumul Românilor rotacizanți





*turi, Staulincc, Kašiv, Za Roškovsku, Varatin* sau *Varatikí, Falčiny* și *Falčiv, Pid Kručovskom, Kručovčik*, apoi derivate ca *Pažarel, Derešor, Ripišin*, etc.

De Români vorbește *Valaškovcy*, și de organizație după „*ius valachicum*”, *Vajda, Vajdička, Kňahinci, Kňáža*, n. pers. *Kenez* de la 1214, etc.

Conscripțiile din sec. XVI și XVII ale celății Murány din G ö m ö r (Gemerska stolice), ne arată că în acest comitat erau în acel timp mulți care plăteau „*census Valachorum*”, deci Valahi sau Români, la care s’au adăugat apoi Ruteni cu „*ius valachicum*”.

Dar, după toponimie, și aici Români sânt mult mai vechi. O *Bute*, „terra ad. fl. Iloua” (din porecla *Bute* ori genitiv al lui *Buta* = „Budimir” sau „Budislav”; cf. și ung. *buta*), găsim în G ö m ö r încă la 1255. Dacă *Korna* a. 1364-1410 ar putea fi îndoelnic, sânt cu siguranță de origine românească: *Kornuthfalva* a. 1427, *Mál* a. 1423, *Branzova*, partea de hotar *Brindzarka*, etc. Despre populație românească în aceste părți vorbește *Oláhpatak* (*Alahpathaka* a. 1427, *Olahpathaka* a. 1470), numit și *Vlachov(o)*, precum și numele uror păstori, care făceau parte din „*valaška sloboda*” din G ö m ö r (1606-1848); *Balczo* sau *Baltzo, Valach, Brendzar*, la care se adaugă mai târziu *Brác, Oláh*, etc.

În limba ungurească din G ö m ö r se mai găsesc și astăzi cuvinte de origine românească deosebit de interesante ca: *sztriga* „Hexe”, *vérgyi-vörös* din rom. *verde, demikát*, etc.

Despre existența Valahilor din Zips *Spišska stolice*) ne vorbește un document din 1426 și înșiși învățații unguri recunosc că în acest comitat pășteau în întreg secolul XVI și XVII turmele păstorilor valahi venite din Polonia și din orașele Ungariei.

Dar toponimia ni-i arată pe Români din Zips și mai vechi.

Astfel *Batizfalva, Batizfalu*, germ. *Bolisdörf, Boltz-*

*dorf*, slov. *Batizovce*, *Batizovec* se întâlnește încă la 1279. Acest nume se știe că este dat după cel al comitelui *Botiz*, fiul lui *Marcus Gota* (= „Golea”), pomenit și la 1261, care pentru judecarea iobagilor săi numește șoltuzi sau eneji, cum obișnuia dreptul valah.

Altfel n. pers. *Botez*, *Botiz* se întâlnește încă din 1220 și nu poate fi explicat satisfăcător decât din rom. *Botez*, din *botez* „Taufe”, subst. postv. al lui *boteza*, „taufen”, nume dat după ziua *Botezului* [*Domnului*] sau *Bobotează*, întocmai cum după alte sărbători s'au dat: *Crăciun*; *Pascu*, *Pașcu*, *Pascal*; *Florea*, *Floarea*, *Florin*, *Florian*, etc.

Românii au dat și numele satului *Kattun(y)* (*Katuń*, *Katune*), atestat mai întâiu la 1282. Nume românesc mai au și: „*silva Rugus*” a. 1225; *Roskfalva* sau *Roskócz*, slov. *Roškovce*, germ. *Roschkowitz* a. 1277; *Ordzovány*, *Ordzovjány* sau *Ragyócz* a. 1318.

*Soltisska* și *Vajdovka* vorbesc despre o organizație după „*ius valachicum*” și s'ar putea ca „*voyvoda de Zopus*” al Valahilor din părțile Ungariei, pomenit de scrisoarea din 1345 a papei *Clement VI*, să fie din „*Zepus*”, deci din *Zips*.

În partea nordică a *Zipsului* avem muntele *Magura*, după care s'a numit și plasa în care se găsește acesta. Din *Magura*, face parte și *Palenica*, care (din pricina lui *-e-*) are înfățișare fonologică românească. În jur de *Zakopane* se mai găsesc: *Grońkov*, *Palenica w Capowskim lesie*, *Grupa* (= „*Groapa*”), *Kiczora*, *Blahovka*, *Woloszyn*, *Włosienica*, *Cerbulska*, și *Turbacz*.

Românești mai pot fi nume de hotar din alte părți ale *Zipsului*, cum sânt: *Vatraľova*, *Vatraľivske*, *Barbušanka*, etc.

Tot aici se găsea și „*mons Turtur*”, pe care-l pomeneste *Anonymus* (c. 18 și 57) și alte documente în apropierea râului *Poprad*, ca alcătuiind hotarul spre *Galiția*. În acest loc, firește nu poate fi indentificat cu *Ta-*

*dra*, cum cred învățații Melich și Rozwadowsky, care-l derivă dintr'un presupus \**Trtry*. *Turtur* este tot un nume românesc ca și *Magura* și *Polenica*, și anume din rom. *turtur* (*turturoiu*, *turturel*), știut fiindcă numele de munți se dau adeseori după paserile care trăesc pe ele sau după persoane numite cu nume de paseri (cf. *Turz*, *Sturz*, *Cocoșul*, *Cocorul*, *Găina*, *Ciahlău*, *Falcău*, *Rarău*, *Rața*, *Slârci*, etc.).

Numele de fam. *Turtureanu* și *Turturică* este cunoscut și acum, iar un sat *Turturești* avem în Neamțu.

Numele muntelui *Turtur* a dispărut după 5 veacuri de întrebuințare deodată cu Românii din Zips care l-au avut în graiul lor.

Aceste dovezi toponimice, sânt de-ajuns ca să putem vedea Români slavizați într'o mare parte din *gorali*-ii (= „muntenii”) dintre *Magura* Zipsului și cea a Arvei, unde curge valea *Dunajec*-ului, care în general sânt considerați de Ruteni slovaciizați.

Avem și o veche dovadă istorică că în ținutul locuit astăzi de *Gorali* s'au găsit odinioară Români. Anume în legenda Sfintei Cunigunde se pomenește de „*Valachi*” sau „*Volsci*” în apropiere de *Dunajec* și *Poprad*, unde Cunigunda avea un domeniu dăruit de soțul său *Bolleslav* în 1257.

Acești *Valahi* erau slavizați cu totul în secolul XVII, când numele lor ajunsese sinonim cu *Gorali* „*montagnards*”, sau, mai bine, „*păstori* (= „*valahi*”) *munteni*” (cf. *Lettres de Pierre des Noyers à Ismael Bouilaud*, dintre anii 1655 și 1659, Berlin, 1859, la care ne trimite N. Iorga, *Rev. ist.*, XIX, 1933, p. 306, și anume a. 1656: „2.000 Valachs logèrent à Koziglova”, p. 58; „l'un et l'autre mots *Valachs* et *Gorali* signifient *montagnards*”, p. 59; „*Li montagnari o Gorali*”, p. 66; „quelques 25 payssans qu'ils appellent *Gorali* ou *Valaques*”, p. 106).

Deoarece *Dunajec*-ul se varsă în Vistula, s'ar putea ca ucigașii lui *Rōthfōs* din sec. XI și ai lui *Andronic* din sec. XII să fi fost Români din această parte.

Documentele ne arată că între anii 1437-1510 căpitani celății Torna și prepoziții din Jászó au colonizat „o samă de Valachi” pe moșiile lor din comitatul Abaúj-Torna (Abaújka stolice).

Despre populație de origine românească în acest comitat ne vorbește „villa *Ola*” a. 1236, „terra *Oia*” a. 1258, *Olay* a. 1352, etc., iar despre organizația după „ius valachicum” *Vajda*, (*Wayda*, *Woyda* a. 1302-69, etc. azi *Krasznjik-Vajda*), și *Kis-Kinyizs* și *Nagy-Kinyizs*.

Dintre celelalte nume de localități se pot releva: *Fanchal*=„Făncel”, „Ștefănel” a. 1262; *Gárd* a. 1330; *Kupa* a. 1332-37, poate *Száka* (*Zaka* a. 1232-37), alături de un *Scekpotok* a. 1270, ca să nu mai pomenesc pe pe-*Karácson(d)* a. 1427, care acum are înfățișare fonologică ungurească.

După populația românească de-aici s'a numit floarea *olaszka* = *oláh virág* „viorea colorată”, „viorea de vară” și dela ea au rămas cuvinte ca *domikát*, *bronz*, *gujásztra*, *pászka*, *ramasz*, *tátó*, etc.

Documentele orașului Bártfa ne arată numeroși „Valahi” în sec. XIV și XV în com. Sáros (*Šariška stolice*). Ei au nume ca: *Socha* (= „Socea”), *Sochel* (= „Sochel”), *Wolach*, *Ficzur* (= „Ficior”), *Pekura* (= „Păcură”), *Steneck* (= „Stănic”), *Petrus*, *Corbel*, *Buda*, *Myhno* (= „Mihnea”), *Maxim*, *Havrylla*, *Drágos*, *Flak*, *Bur*, *Kál*, *Chyla* (= „Ciula”), *Jorg*, *Marisz* (= „Maris”), *Magulya* (= „Magulea”), *Paul*, *Puskarsz* (= „Pușcas”), etc.

Doi dintre ei falsifică monedă, dovadă că unele îndelnetniciri păcătoase ale vremilor de-acum existau și mai de mult.

În Sáros a existat în jumătatea I. a secolului XIV și un voevod român cu numele Nicolae, ai cărui fii sânt pomeniți.

Numele de localitate *Kenéz* (*Kenyz* a. 1408), ca și *Na Šolteskoj gorě* vorbește despre existența unei organizații în cnezate, iar despre populație românească *Olajpatak*, în cazul că *Olaj*, întocmai ca și *Olay* a. 1352 din Abaúj-Torna, pe care-l găsim la început în forma *Ola*, a. 1236, este o formă secundară a lui *Oláh*.

De origine românească sânt numele: *Roskovány*, *Roskowan* a. 1427), *Sarbo* sau *Šarbova*, poate *Szócs* a. 1415, *Dukafalvasau Dukovce* a. 1408, chiar și *Bodruzsál*, dacă reproduce pe *Bodrogel*, etc. La acestea se adaugă nume de munți, dealuri și părți de hotar ca: *Minčol* = „Muncel”, *Menčelik* și *Munčov*, *Magura*, *Hruň*, *Kolibáb*, etc.

Deosebit de românească este toponimia comitatului Ung (*Užanska stolice*), în care încă la 1371 găsim un voevod.

Existența populației românești o mărturisește numele satului *Volosjanka* sau *Voloszánka*, apoi cel al părților de hotar: *Volosaně*, *Volosěnki*, *Volosjanočka* și *Volosini*.

La 1290 un comite din Ung își ia un servitor sau servitoare cu numele *Fata*. La 1898 se culege un text slovac de la un anume Mih. *Fotul* (= „Fătul”) din *Sztrojna*.

Existența unei organizații după „ius valachicum”, în voievodate și cnezate, ne-o dovedesc, afară de numele satului *Kňahina* sau *Kňachinina* (formă rateană, în românește fiind obișnuite formele *Cneaghina* și *Cneajna*), și numele părților de hotar: *Vajdovo*, *Vojvodin*, *Vajdičuv*, *Vajdičuv potok*, *Vajda sihot*, *Kňasni*, *Kňazneskij*, etc. În secolul XVI numeroase sate din Ung plătesc „strungă”, adică „census Valachorum”.

Nume românesc are numele de localitate *Porcsal* (*Porchal* a. 1389), care corespunde românescului *Purcel*, ca să nu mai vorbesc de nesigurele *Mircse*, *Petrócz*, *Szlanna*, etc.

Foarte multe nume românești găsim între părțile de

hotar : *Hruń, Lokšor, Mončol* (= „Munčel“), *Magura, Magora, Magurka, Maguriča, Pitrus* (= „Petros“), *Verde, Čotore* (= „Cioturi“), *Korbul'ka, Kudravyj* (cf. *codru*), *Podyšur, Ripišča, Korná, Kornii, Kelarija, Koliba, Sinatorja Poljana, Buni Plaji, Pyd Korastavicij*, etc., etc.

În Ugocsa avem *Vlahova, Valleszaka* și *Csongva* a. 1337 (din *ciung*), apoi părți de hotar ca: *Magura, Magurica, Maguriča, Dumbrava*<sup>1</sup>, *Korpenič* (cf. *curpen*), *Grumăč, Frasin, Hruń*, etc.

Este de prisos să mai insist după acestea asupra numeroaselor nume topice din Maramureș, ai cărui voievozi și cneji români îi cunoaștem începând cu sec. XIV. Dacă atestarea acestor nume n'are vechimea celor din Bihor, Zemplén și Zips, aceasta se explică prin faptul că expansiunea ungurească spre Maramureș s'a făcut numai mai târziu, iar din pricina aceasta ne lipsesc documentele de donațiune din vremuri mai vechi. Relev însă că Maramureșul era în sec. XIV un rezervor așa de bogat în Români, încât, deși au plecat de aici numeroase colonii în Galiția, s'a putut face și descălecarea Moldovei, fără ca prin plecarea populației românești în aceste două țări să se schimbe prea mult caracterul etnic al lui.

Și în Bereg au fost vechi așezări românești. Pe Români de aici îi găsim încă din sec. XIV în frunte cu voievozi și cneji. Sânt învățați unguri (*Lehoczky, Petrovay*, acest din urmă Român de origine), care au afirmat că Români din Bereg au putut să se găsească acolo chiar și la trecerea Ungurilor prin pasul *Veczke* (*Werecky*).

Dintre numele de localități relev aici ca fiind românești: *Oláh-Kerepecz*, a. 1484, *Oláh-Csertész* și *Voľoškoje*, apoi *Repede* a. 1430; *Fogaras*; *Negrova, Nigrovo* sau *Nigrevo*; *Serbocz*, slov. *Šerbovec*, rut. *Šerbücz*; *Timšor*, etc.

<sup>1</sup> Cu fonetism românesc.

De asemenea nu pot trece cu vederea cât de românească este și astăzi toponimia pasului Vereczkë (We-recky), în care găsim: *Plaj, Plajčik, Pekuj, Muncsel* (*Mencsel, Mencsil, Mencsul*), *Timšor, Korna, Falča, Korb, Freszinet, Temnatik* (= „Tomnatic”), *Magura, Hruń(ok), Repede*, etc., la care se adaug în alte părți: *Ripy, Kim(p)šory, Šerbovica, Stremtura, Kašolova, Kodrošory Fotulovina, Žurat telik, Magura, Kičera*, etc.

Rămâne să spun câteva cuvinte despre *Ardeal*, unde găsim și astăzi Români, firește, ei au trebuit să fie din vremuri vechi și mult mai numeroși decât acolo unde au dispărut acum, asimilați de masele străine care îi încunjurau.

După Anonymus, la cucerirea „*terrae ultrasilvanae*”, în aceasta, deci în *Ardeal*, „*Gelou quidam Blacus dominium tenebat*”. Locuitorii erau „*Blasij et Sclavi*” (c. 24-27). *Blasij*=*Vlasi*, plur. lui *Vlah*, nu din *Bulak* = *Bulgaro-Turc (Pais)*.

Din felul cum ne descrie Anonimul lupta Ungurilor cu *Gelou*, se vede că *Ardealul* nu este tocmai *Ardealul* lui Simion Dascălul, mijlocul țării, ci văile celor două Someșe, cu centrul *Gilăul* de lângă Cluj.

Chiar și numele lui *Gelou* a fost identificat de deosebiți savanți cu *Gilăul*, care însă nu derivă din ung. *gyalu* „rindea”, cum crede Melich, nici din rom. *deal*, cum credea Asbóth și Bogrea, căci din acesta ar trebui să avem ungurește *Gyál*, ci din rut. *djelov, djilov* „loc, deluros”, și s'a numit așa după munții *Gilăului* (cf. *Dělovo, Ditovo* în Ugoesa, *D'ilov berh* în Galiția).

Anonimul vorbește numai de *Blasij* lui *Gelou*, fiindcă Ungurii au cucerit la început numai țara acestuia. Dar Români au trebuit să se găsească în acel timp și în partea sudică și sud-estică a *Ardealului* de-acum, unde îi găsim atestați documentar, alături de *Pečenegi* și *Secui*, încă la 1210, 1222 și 1224.

O dovadă pentru vechimea Românilor în *Ardeal*

este faptul că ei de la început se găsesc organizați în voievodate și cnezate. Această organizație au putut-o moșteni și păstra, dar n'ar fi putut-o crea dacă ar fi venit în Ardeal după cucerirea acestuia de Unguri. Cel dintâiu voevod e pomenit în 1219 în Someș, cei din urmă cneji cătră sfârșitul secolului XVI.

Dovezile toponimice pentru vechimea Românilor în Ardeal sunt de două feluri.

Avem nume vechi care nu pot fi decât românești și avem nume de origine slavă, a căror formă veche am păstrat-o noi, primind-o direct de la Slavi, și am dat-o apoi în forma noastră popoarelor venite după noi.

Ungurii au înaintat în Ardeal numai pe încetul și treptat. Astfel se înțelege ușor că cel mai vechiu document ardelenesc, care ni s'a păstrat, este abia din 1165.

Nefăcându-se donații de feude înainte de 1200, este zadarnic să căutăm în Ardeal nume românești de oameni și locuri înainte de această dată. În parte este zadarnic chiar și înainte de 1241, când năvălirea Tătarilor a putut distruge multe documente prețioase de-ale arhivelor ardelenesti.

Menționarea la 1075 a castrului *Turda*, într'un document privitor la ținuturile ungurene, este numai întâmplătoare.

Pentru toate aceste motive trebuie să socotim într-adevăr înare lucru că totuși găsim în Ardeal sate cu nume sigur românești încă în cei dintâi ani ai secolului XIII.

Înșir aici numai pe cele mai vechi: *Cocil* = *Căte-l(ul)* din Sălagiuu a. 1217, pe care-l găsim alături de *Moigrad*-ul de origine slavă. În Sălagiu găsim și pe *Porț*, ung. *Porcz* (*Porczy* a. 1477), care ne reamintește pe „portas Mezesinas” ale Anonimului, se adaugă *Pun* = *Bun* a. 1209 în Someș, *Zakapathaka* a. 1297, etc.

Intr'un document din 1228, privitor la o regiune a-



propiată de Reghin, este vorba de o „meta”, care „descendit in vallem qui vocatur Zeku”, deci „Părăul-sec”.

La 1243 este pomenit mai întâiu „predium Fata” din Năsăud, alături de *Bachuna*, care trebuie cctit *Bacina* și este un derivat al lui *baciu*.

La 1261 este pomenit „fagus *Kald*”, lângă Dej, în Someș. Azi, se numește același la *Kádbükk* (din *Káldbükk*. În două documente de hotărnicie, de la 1366, și 1577, i se menționa vechimea de 1000 ani.

Tot la 1261 și tot în Someș avem pe *Bolta* = *Balta*. Ca foarte vechiu este amintit și dealul *Flamund*=*Flă-mând*.

Dintre numele din regiunea Clujului și a Gilăului relev: *Baciu*, ung. *Bács* a. 1263, *Ontelke*, deci cătunu lui *On(u)* = „Ion” a. 1263;: *Rosk* a. 1319, și mai ales pe *Vlaha*, atestat încă la 1332-37 în forma ungurescă *Olafenes*. Forma *Vlaha* sau *Blaha* este numele dat acestui sat românesc încă de vechea populație slavă, cu care trăiau Românii alătura. Dacă satul s'ar fi născut numai după venirea Ungurilor, el ar fi trebuit să aibă o formă corespunzătoare ungurescului *oláh*.

Pe Târnave avem *Sâncelul*, ung. *Szancsal*, fie că derivă din *sânt(u)cel* „sfântu” ori din *sâncel*, „vârfuleț”.

Un nume „*Cute iobagio castri de Torda*” este pomenit încă la 1268.

Intr'un document de la 1238, în legătură cu *Zuhodol* (= „Sohodol”) și *Buchard* („=Bocsárd”) din j. Alba se vorbește de „mons *geminus*”. *Geminus mons* este „muntele *Geamăna*”, care n'are decât acest nume românesc și se găsește între *Detunata* și *Suligata* de lângă *Bucium-Muntari*, pl. Roșia, în care se află și *Sohodolul* („Valea-scacă”).

Tot în Alba, ca foarte veche este considerată de unii și stânca *Bulzu*, care are nume evident românesc.

Deși Români din Țara Făgărașului sânt pomeniți încă la 1222 și 1224, numele *Făgărașului* apare mai întâiu numai la 1291, întru cât documentul de la 1231 s'a dovedit a fi falsificat. El derivă din *Ńăgaru* = „făget” + suf. diminutiv *-aș*, și a putut numi la început „făgetelul” pus în contrast cu „Nage Bik” = „Nagy Bükk”-ul documentelor care era în apropiere.

Aceste nume nu sânt prea multe, dar sânt de ajuns pentru ca să ne arate că Români se găsiu în sec. XIII pretutindeni în Ardeal.

Am arătat că Anonimul spune că, la venirea Ungurilor, împreună cu Români se găsiu în Ardeal și Slavi.

De la aceștia am primit noi multe nume topice și le-am păstrat într'o formă mai apropiată de a lor, decât cum le-au păstrat Ungurii și Sașii care le-au luat de la noi.

Pe unele nici nu le-am putea avea în forma în care le avem dacă n'am fi fost în contact direct cu Slavii anteriori venirii Ungurilor, căci după venirea acestora se știe că nu s'au mai așezat Slavi în Ardeal.

Așa sânt: *Vlaha* sau *Blaha* de lângă Cluj (*Olafenes* a. 1332-37), *Vlăhița* din Ódorheiu („villa olachalis” a. 1301), numele județului *Vlașca*, care ar putea fi idencu *Blökkumannaland*-ul lui Snorre Sturlusson din 1114, *Vlașca*, cătun în Romanțați, *Vlășia* din j. Ilfov, apoi *Vlășceni*, *Vlăheni*, *Blahnița*, etc., care dovedesc existența unei populații slave alături de cea românească, singura care a putut da astfel de nume; *Bălgradul* (*Bellegrata* a. 1097, *Belügrad* s. XVI), tradus în ungrește *Fehérvár*, apoi *Gyula-Fehérvár* (propriu *Alba lui Ghiuta*, ghiuta însemnând șeful peceneg din regiunea Albei; *Alba-Iulia* s'a dezvoltat greșit din *Alba-Gyulae* sau *Julae*, numită altfel latinește și *Alba Transilvana*), germ. *Weissenburg*, apoi *Karlsburg*; *Târnava* tradusă de Pecenegii din preajma ei *Kokel*, nume pe

care l-au luat apoi și Sașii și Ungurii, dintre care, cei din urmă i-au adaus ung. *jó*, dacă nu i-au adaus înșiși Slavii al lor *-ev*, pentru ca să se nască ung. *Küküllő*, *Cerna-voda*, tradus ungurește *Fekete-viz*, germ. *Schwarz-wasser*, etc.

Avem forma cea mai veche pentru *Turda* a. 1075; care derivă din n. pers. *Turda*, din slav. *tvŕrdŭ* „tare”, întâlnit foarte des în cronicile și documentele vechi. (ung. *Torda*, săs. *Tordenburg*). Tot așa și pentru *Cluj* (atestat mai întâiu în forma *Clus* a. 1173, 1499, cet. *Kluš*), ung. *Kolozsvár*, germ. *Klusenburg*, *Klausenburg*, care probabil derivă din alintătorul *Kluš* al slavului *Mikluš* „Nicolae”, precum și pentru *Sibiu*, care derivă dintr'un mai vechiu *Sibiŭ*, iar acesta din slav. *siba* „Hartriegel” + suf. slav. *-iŭi* (*Cipini-*) a. 1192-96, *Scibin* a. 1200). Forma ung. *Szeben* este dezvoltată în mod normal din rom. *Sibiŭ*. Tot așa și săs. vechiu *Zibin* (azi popular *Zábăng*, *Tsibing*), cu s inițial trecut în ț-după firea limbii săsești, din care am reprimit numele apei *Țibinului*: O evoluție inversă este cu neputință: nici ung. *Szeben*, nici săs. *Zibin* n'ar fi dat românește *Sibiŭ*, și apoi *Sibiu*, *Sibiu*.

Avem atestări numai din secolul XIII pentru: *Sad* (din slav. *sadŭ*), care a dat germ. *Zoodt*, săs. *Tsöt*, iar de-aici ung. *Czód*; *Lovnic* (din slav. *lovník* „loc de vânătoare”), care a dat (prin apropiere de ung. *löv-* „a pușca”) ung. *Lövnek*, de-aici *Lemnek*, și germ. *Leblang*, săs. *Liäflank*; *Criș* (din n. pers. slav. *Kriš* = *Crisius* = *Chrysogonus*), din care este germ. *Kreisch*, săs. *Kraeš* și ung. *Keresd*; *Slimnic* din *Slivnic* (din slav. *sliva* „prun” + suf. *-nic*), ung. *Szelindek*; *Bistrița* (din slav. *Bistrica*), iar din rom. săs. *Bistritz*, ung. *Besztercze*; *Zlatna* (din slav. *zlatinŭ* „aureus” deci *Zlatna*), iar din rom. ung. *Zalatna* și săs. *Schlatten*; *Bârsa* din n. pers. *Bârsa*, *Bârsu*, *Bârs* (derivat cu suf. slav. *-sa*, *-s* din radicalul *Ber-*, din care s'a format și *Berivoi*, *Berislav*, *Berisav*, etc.; cf. și *Borsa*, *Gersa*, *Vlŭk-*

sa, alături de *Vluksan* și *Válsan*, ca și *Bârsa* alături de *Bârsan*; slav. *Jebza*, *Živsa*, etc., apoi srb. *Brša*, *Bršatići*, *Bršatići*, etc.), din care se explică săs. *Burtza*, *Burtzenland*, ung. *Borsza*, iar din acesta *Borcza*, *Barsza*, *Barcza*; *Brașov* din n. pers. *Braša* sau *Brajša*, *Braš(ul)* = „Bratoslav” + suf. topic *-ov*, de aici ung. *Brassó*, iar din acesta forma rom. *Brașău*; *Râjnovul* (din v.-bg. *žrūnovi* „al morii”, propriu „valea morii”), de-aici ung. *Rózsnyó* (acesta ar fi dat în românește *Rojneu* sau *Rujneu*), săs. *Rosenau*; *Cașin* (din n. pers. *Caș*, sau din slav. *kašin*, iar acesta din *kaša* + suf. *-in*), din acesta ung. *Kászón* (cu *sz* din *ș* obișnuit la Secui și Ciangăi), reprimil în forma rom. *Cason*, etc.

Alte nume le-am dat Slavilor ori Ungurilor, care le-au modificat după firea limbii lor, ori le-au apropiat de cuvinte de-ale lor. Așa s'a întâmplat cu \* *Alt* (din *Alutus*, cu sincoparea lui *u* atom), care a fost schimbat în *Olt*, ca și lat. *altare*; în slav. *olūtari*, ung. *oltár*; cu \* *Ampeiul* sau \* *Impeiul* (în inscripții *AMPEIE-*), care a fost schimbat de Unguri în *Ompej* > *Ompoj* > *Ompoly* (cf. *Ompej*, *Ompoy*, *Ompay* a. 1299, dacă nu e vorba de grafii germane, *Ompoy*, a. 1271; *Ompoly* s. XVIII; *Ompoicza...* *Ompeicha* a. 1320) și reprimil de noi în forma *Ampoiu*, *Ompoiu*, derivat *Ampoel*, *Ampoița*; *Someșul*, pentru care au citat unii pe „vicus *Samus*” al. iscripțiilor, care însă ar fi dat în românește *Sam*, dar a putut fi apropiat de slav. *somŭ* „somn” (pește) și derivat cu suf. *-iši*, *-eși*, lucru ușor explicabil când este vorba de numele unui râu; \* *Mariš* sau *Mareš* (în inscripții și la autorii clasici; *Mari[s]s*, *Marisos*, *Marisus*, *Marisia*), care a putut fi numit de Slavi la fel ori transformat în *Moreš* sau *Moriš*, acesta de Unguri în *Maroš*, forma românească *Moreș*, *Mureș*, putând fi atât din slavă, cât și din ungurească; *Timișul*, ung. *Temes* (*Tibiscos*, *Tibisis*, *Timisis*; în cele două forme dintăiu avem o „recon-

strucție" sau o „scriere inversată” cu *b* în loc de *m*), care a putut fi apropiat de n. pers. slav. *Timiș* (= *Tima*, *Timofteiu*), ori de slav. *tīma*, „întunerec”, ca să nu mai vorbesc de *Dierna*, *Tierna*, *Zern-*, ajunsă slav. *Cerna*, rom. *Cerna*, ung. *Cserna*, ori de *Bersovia*, *Berzobis* ajunsă slav. *Brzava*, de-aici rom. *Bârzava*, iar din aceasta ung. *Berzava* și *Borz[av]a*.

Avem câteva clasice exemple de reprimiri, care prin siguranța lor confirmă că cele arătate mai înainte au fost posibile. Afară de *Țibin* din săs. *Tsibin* sau *Zibin*, iar acesta din rom. *Sibiin* (din slav. *Sibiin*), citez numai pe *Boiu* reprimat din ung. *Bony*, mai vechiu *Buny*, care este din rom. *Bun*, și pe *Mardeș*, reprimat din ung. *Mardos*, care este din săs. *Mardesch*, iar acesta din v.-rom. *Ardeș* (poate de origine pecenegă ori cumană, ca și *Argeș*), născut din expresiuni *zum*, *am*, *vom Ardesch*.

În sfârșit nu putem trece cu vederea că numai poporul român a păstrat forma tracă *\*Donare* sau *\*Donaris* a *Dunării*, ceea ce ne arată că Românii au petrecut totdeauna pe malurile acesteia dela Porțile de fier până la gura ei.

Am văzut că încă între 1201-1235 găsim în Bihor o samă de nume care au pătruns și ca apelative în ungurește. Așa sânt *Fichur* (ung. *ficsor*, *ficsur*), *Chula* (ung. *csula*), *Chuma* (ung. *Csoma*), *Moulă* (ung. *mula*), *Urda* (ung. *orda*), etc.

În Ardeal Ungurii intrând cu 100 de ani după ce au intrat în Pannonia, în unele părți chiar și mai pe urmă, cuvintele românești pornite din acest centru de expansiune apar ceva mai târziu în limba ungurească, rutenă, polonă, etc., decât cele venite dinspre Vest.

Ele înaintează dinspre Sud-Est pe coama Carpaților pentru a se întâlni apoi cu cele pornite dinspre Bihor și Nord-Vest. Astfel adeseori ajungem în imposibilitate de a stabili punctul de origine al cuvântului ro-

mănesc, cum este în cazul ungurescului *bronză, breza, brinza*, etc., atestat la Ragusa în 1357, și apoi la 1546, mai întâiu în Nord; ori al lui *czáp* a. 1584; *sztronga* a. 1551, etc.

Totuși dinspre Bihor și Ardeal se întind: *ficsor* a. 1202-03, *rippa* din *râpă* (*ropó, rapó, ropaj, répa, rapa, ropor*; în rut. deosebite derivate; cf. *Ripafolua* = *Râpa* a. 1336); *Gárd* din *gard* (*gárgya, gárgyál-, gárgyáz-*, rut. *gard* și *hard*; *Gárd* a. 1350); *berbécs* „vervex” a. 1423 din plur. *berbeci* al lui *berbece*; *suta* a. 1468, *sutás* a. 1437 din *șut*, -ă și *csulak* a. 1602 din *ciut, ciutac*; *furkó* s. XIV-XV, n. pers. a. 1495 din *furcă*; *justély* a. 1556 din *fuștel*; *cserese* (*csercselye*) a. 1585 din pluralul *cércele* (după *inele*, în loc de *cercei*) al lui *cercel*; *domika* (*domikát, demika, demikát*) a. 1585 din *dumicat, demicat* (cu pierderea lui -t considerat ca sufix al acuzativului), etc., etc.

Și trebuie să relevăm deosebit faptul că niciunul dintre elementele ungurești intrate în românește, studiate acum în urmă de L. Treml, nu întrec ca vechime pe *ficsór* sau *gárd*, care au fost primite în ungurește din românește, căci cele mai vechi dintre acelea se întâlnesc în documentele slavone numai „gegen Ende des 14. Jh.”

Având în vedere constatările de mai înainte, putem trage o serie de concluzii, pe care le voi cuprinde în cât mai puține cuvinte.

Românii au fost găsiți de Unguri la venirea lor atât în Pannonia, cât și în Banat, Zărand, Bihor și Ardeal, ba poate chiar și în Carpații nord-vestici și nord-estici, cu locuințe statornice. Imigrația Românilor numai în secolul XIII, prin colțul sud-estic al Ardealului, cum susținea teoria lui Rösler și istoricii unguri, și înaintarea lor dinspre Sud-Est pe coama Carpaților până în Moravia, este exclusă. În secolul XIII se poate

*vorbi cel mult de încheierea mării expansiuni românești.*

Dacă Românii ar fi venit în ținuturile cucerite de Unguri, numai după năvălirea acestora, nu putea rămânea nemenționată în cronici și acte colonizarea unui element atât de numeros, pe care-l găsim în același timp, chiar din sec. XI-XII, în Pannonia, Moravia, Carpații nord-estici și Galiția, Banat, Munții Apuseni și Ardeal.

După cercetările din urmă teritoriul pe care s'a format poporul român, deosebit ca limbă de populația romanică din Dalmația, a fost partea romanizată din Estul Europei, deci Moesia Superior, Moesia Inferior, Dacia și Pannonia, în special Pannonia Inferior, sau, cu alte cuvinte, regatul Iugo-Slavici, Sud-Vestul Bulgariei, Bulgaria dintre Dunăre și Balcani, Dobrogea, Oltenia, partea de lângă Dunăre a Munteniei și a Moldovei, partea de pe lângă Dunăre și de pe lângă Mare a Basarabiei, până aproape de Akkerman (Cetatea-Albă), Transilvania, Banat și provincia Sirmium.

În Nord limita acestui teritoriu ar fi linia extremă atinsă de romanizare; în Sud, granița dintre cultura romană și cea greacă.

După C. Jireček această graniță începea pe țărmul răsăritean al Mării Adriatice, dela un punct aproape de orașul *Lissos*, trecând spre Est prin munții Mirdișilor și ai Dibrei, continuând prin Macedonia de Nord, între *Skupi* și *Stobi* (ruinele de azi din dreptul locului unde se varsă *Târna* în *Vardar*), încunjurând orașele *Naissus* (*Niš*), *Remesiana* (*Bela-Palanka*), în vreme ce *Pantalia* (*Küstendil*) și *Serdica* (Sofia), cu toată regiunea Pirotului rămâneau zonei de influență greacă. De-aici granița se îndrepta dealungul coastei nordice a munților Balcani până la Marea Neagră.

P. Skok așează această graniță ceva mai înspre Sud.

Am zis Moesia Superior, Moesia și Pannonia Inferior

pentru că în acestea, deși astăzi nu mai sânt provincii românești, ni s'au păstrat în forma slavă actuală numele străvechi ale tuturor afluenților mai însemnați din dreapta Dunării (*Savus, Saus, Sava* > *Sava*; *Dravus, Dravis, Draus* > *Drava*; *Colapis* > *Kulpa*; *Oeneus* > *Una*; *Timakus* > *Timok*; *Almus* > *Lom*; *Cebrus Cibrica*; *Augustus* > *Ogost*; *Oescus* > *Iskär*; *Utus* > *Vid*; *Asamus, Asemus, Asimus* > *Osăm*; *Jatrus* > *Jetăr, Jantra*; etc.), precum și ale orașelor (*Sirmium* > *Sîrmă* > *Srēmū*; *Bononiae* > *Büdinū* > *Vidin*; *Florentiana* > *Florentin*; *Ratiaria* > *Arčar*; *Serdicæ* > *Srēdecī*; *castellum* > *Kostol, Kostolac*; *Almus* > *Lom*; *Utus* > (*Somo*)*vit*; *Nikopolis* > *Niküp*; *Naissus* > *Niš*; *Durostorum, Dorostorum* > *Dristria, Silistra*; *Traianus* > *Trojanū, Roman(ia)* > *Hrman, Hrmanija*; etc.<sup>1</sup>). Iar acest fapt ne dovedește continuitatea unei populații românești până la venirea Slavilor, și chiar după aceasta.

Am zis Pannonia nu numai pentru că toate cronicile cele mai vechi afirmă că în ținutul de dincolo de Dunăre, numit Pannonia, se găseau la venirea Hunilor și apoi a Ungurilor *Blachi* sau *Btasi*, așa zisii „*pastores Romanorum*”, ci și pentru că, după cum apare din forma lor, numai aceștia le-au putut mijloci Ungurilor cele mai vechi numiri de ape din Pannonia (cf. *Zala* și *Zelicze, Raba—Rabucza — Rebucza*, etc.) și le-au putut da o serie întregă de numiri cu înfățișare evident românească ori care indică populație românească, cum este *Wlachim* sau *Wlachum* a. 1217, „*aqua Valachycza*” a. 1292, *Oláh*, a. 1463, etc.

Am numit apoi Dacia, pentru că soarta populației

<sup>1</sup> În Moesia, Tracia, etc., în special de-a lungul Dunării se găseau și cetățile restaurate de Iustinian, al căror nume ni l-a păstrat Procopiu (sec. VI): *Gemenos, Fasciai, Lupofontana, Argentares, Castellonovo, Tredetilius, Gemellomuntes, Stronges* (scris: *Strogges*), *Sceptecasas*, etc.



romanizate din aceasta trebuie să fi fost la fel cu a celei din Pannonia: dacă a rămas aceea pe loc, fie și în parte numai, în timpul năvălirilor popoarelor barbare, pe care trebuie să ni le închipuim mult mai puțin grozave decât războiul mondial din zilele noastre, a rămas și aceasta.

Notarul anonim al regelui Béla pomeneste pe Români la venirea Ungurilor și în Ardeal și în regiunile bănățene, și anume având în fruntea lor câte un „ducă”. Nici o cronică ungurească nu vorbește de vre-o colonizare a Românilor de către cei dintâi regi arpadieni, și totuși la venirea Tătarilor, pe timpul lui Béla IV, și chiar și mai înainte, subt Andrei II, 1210 și 1231, îi găsim luptând alături de Secui, Pecenegi etc., în armata regilor arpadieni, apărând granițele țării.

Afară de Români istoria nu ne poate arăta nici un popor care să le fi mijlocit Ungurilor, ajunși în Ardeal abia în secolul XI, și Sașilor, veniți numai după aceea, o serie întregă de numiri topice străvechi și slave vechi. Acestea din urmă sânt o dovadă de comunitate româno-slavă, care n'a mai existat după venirea Ungurilor.

Introducerea liturghiei și a limbii liturgice slave la toți Români nu este decât încoronarea viețuirii Românilor împreună cu Slavii în mici stătutele conduse de voievozi și cneji de origine slavă. Această inovație n'ar fi fost cu putință în țările ajunse odată sub stăpânirea Ungurilor, care, în frunte cu regii lor apostolici, erau propagandiști și apărători ai catolicismului.

Am zis, în sfârșit, Peninsula Balcanică, înțelegând nu numai Moesia și munții Haemus sau Balcani, ci și Pindul, Tessalia, Macedonia, sud-vestul Bulgariei, etc., pentru că Vlahii din aceste regiuni sânt pomeniți încă din sec. VIII într-o notă din însemnările mănăstirii Kastamunitu, iar istoricul bizantin Kedrenos ne spune că „Valahii călători” au ucis în anul 976, între Prespa și

Castoria, pe David, al patrulea -dintre „feciorii comitelui” Șișman. Un hrisov dela 980 pomeneste de „domnia peste Vlahii din Elada dată bunicului lui Niculiță. Deosebitele *Vlahii* (*Vlahia din Etada, Vlahia mare și mică, Anovlaha sau Anovlahia, Palia Vlahia* = „Vlahia veche”) sânt pomenile foarte curând de scriitorii bizantini.

În sfârșit, nume ca *Băiasa* din *Vavissa* (gr. *Voïusa, Vovusa*), *Lăsun* din *Elason; Elasona, Sărună*, dacă acesta este nu din *sărună* < *sare*, ci din *Salona*, care păstrează fenomene caracteristice de-ale limbii române, ne arată că, și dacă presupunerile filologilor despre o coborîre din regiuni mai nordice, a Aromânilor par a fi întemeiate, părerea istorică despre o continuitate a lor, cel puțin în parte, pe locurile pe care le ocupă astăzi nu poate fi părăsită cu totul.

Teritoriul atât de întins al formării poporului român și a limbii lui s'a restrâns cu timpul, de când partea din Nordul Dunării a Moesiei Inferior (partea de pe lângă Dunăre a Munteniei, a Moldovei și a Basarabiei până la Akkerman), a fost părăsită de Romani pe timpul împăratului Maximinus (235—238 d. Hr.), de când Dacia și partea de dincoace de Dunăre a Moesiei Inferior (Oltenia, Transilvania, Banatul) au fost părăsite de aceiași stăpâni pe vremea lui Gallienus (după unii la 268, după alții la 270—271 d. Hr.), și de când Pannonia, în special Pannonia Inferior, a fost ocupată de Huni la anul 377 d. Hr.

Populația romană destul de rară din Moesia Inferior de dincoace de Dunăre a dispărut în mijlocul barbarilor care au copleșit-o; cea mult mai deasă din Dacia, din partea de dincoace de Dunăre a Moesiei Superior și din Pannonia, în special din Pannonia Inferior, a fost mutată în mare parte pe țărmul drept al Dunării. A- ceea care a rămas pe loc, ori s'a contopit în masa năvălitorilor, ori s'a păstrat până la venirea Românilor

din Sudul Dunării, care au întărit-o și au chemat-o la o nouă viață. Într'adevăr centrul de formare a poporului român (înțelegând partea care vorbește acum dialectul daco-român), până la năvălirea Slavilor au fost cele două Moesii sud-dunărene.

Presiunea slavă, începând cu sec. VI-VII d. Hr., a silit masele compacte de Români din acestea să-și părăsească moșia, barbarizându-se, transformându-și viața, care până acum era și orășenească, în viață păstorală, și, mai puțin, agricolă.

Poporul român a avut două mari direcții de expansiune spre Nord din centrul moesian comun: întâia spre Pannonia, iar de-aici spre Nord-Est, până în Valahia moravă, Silezia și Galiția, și mai departe spre Maramureș și Moldova; a doua dinspre Munții Banatului, care au imediată legătură dincolo de Dunăre cu Munții Balcanici, precum și dinspre Oltenia, de o parte spre Munții Apuseni și din aceștia pe Valea Tisei în sus și spre Nord, de altă parte, pe coama Carpaților, mai întâi spre Est, apoi spre Nord-Vest și pe Câmpia Ardealului.

Fără îndoială pe Români din Carpații nordici i-a dus acolo transumanța caracteristică vieții lor pastorale și agricole: unii s'au întors acasă de la locurile bune pentru pășune găsite în ei, alții s'au stabilit pe ele. Dar până să ajungă să se așeze la distanțe așa de mari și să formeze din câte o casă izolată, cum se obișnuia, sate statornice, au trebuit să treacă cel puțin 100—200 de ani, chiar mai mult. Astfel unii din ei s'au putut găsi în Carpații nordici; cum am spus, chiar la venirea Ungurilor, la sfârșitul secolului IX, ori și mai înainte. Alții au putut ajunge acolo numai prin sec. X-XI, și chiar mai târziu.

Români din Pannonia și cei din Oltenia, Banat, Munții Apuseni și Ardeal, nu pot fi mai noi decât cei din Carpații nordici, în special decât cei din Galiția, ajunși

acolo încă în sec. XI, deși sânt cei mai depărtați de centrul de expansiune.

Așezarea prin transumanță și nomadism nu înaintază decât treptat. Prin urmare, ca să ajungă la așezări statornice în Moravia, Galiția și chiar și în Crimeia (și acestea din urmă încă în sec. XIII), Români trebuie să fi avut mai întâiu așezări statornice în Pannonia, Oltenia, Banat, Bihor, Ardeal, Maramureș, Moldova (inclusiv Basarabia). Și, dacă în sec. XI găsim Români în Moravia și Galiția, chiar și în lipsa altor dovezi, putem presupune că în sec. IX și X au trebuit să existe Români în Pannonia, în Munții Apuseni și în Carpații sud-estici. Într'adevăr numele topice și de persoană românești atestate în Pannonia sânt mai vechi decât cele din Moravia; cele din Bihor mai vechi decât cele din Zemplén (vechi și ele!) ori din Maramureș; cele din Moldova și Basarabia mai vechi decât cele din Republica Moldovenească a Ucrainei. Și, dacă am avea documente, unele din numele topice românești din Ardealul cucerit de Unguri mai târziu decât Pannonia, cu siguranță n'ar fi mai nouă decât acestea.

Că expansiunea Românilor cu formă de limbă daco-română și-a avut centrul principal în cele două Moesii ne-o dovedesc și o serie de fapte lingvistice.

Actele ne arată că Români din Moesia aveau forma de articol *-ul*, rosteau *-č* și *ğ*, nu palatalizau labialele, nu rotacizau pe *n* intervocalic, nu aveau *a* protetic, etc. Aceleași particularități le găsim, înainte de sec. XIV pretutindeni la Români din Pannonia, Moravia, Carpați, Munții Apuseni, Banat și Ardeal. Rotacismul apare în documente numai în secolul XV, iar palatalizarea în Nord numai în secolul XVI.

Cele două direcții de expansiune schițate mai înainte ne explică, de ce particularitățile de limbă ale dialectului daco-român se pot despărți în două categorii bine deosebibile: una reprezentând un curent dinspre

Nord-Vest spre Sud-Est (curentul venit pe coama Carpaților dinspre Moesia vestică și Pannonia); cealaltă alt curent dinspre Sud-Est spre Nord, și apoi spre Nord-Vest (cel din Moesia estică).

Drumul dinspre Pannonia, ne explică originea albanezismelor din limba noastră; cel din Moesia, originea grecească a unor elemente românești pastorale duse de noi până în Nordul Carpaților și date celorlalte populații de-acolo, forma sud-slavă și slovacă a multor numiri de persoană, topice și cuvinte la Români din părțile cele mai nordice și unele potriviri neașteptate cu dialectele din Sudul Dunării, în special aceea înfățișare particulară a limbii noastre care l-a îndemnat pe G. Weigand să susțină, că limba română este „limba romanică balcanică”.

Numai admitând cele două curente de expansiune în felul arătat înțelegem de ce găsim elemente românești intrate în graiul unguresc de dincolo de Dunăre și din Moravia încă din sec. XII și de ce altele încep să intre dinspre Ardeal în sec. XIII; de ce găsim cuvinte românești nu numai în limba Sârbo-Croaților, ci și în a Slovenilor, Slovacilor și Germanilor austriaci, alături de altele din graiul Polonilor și al Rutenilor.

Aromânii și dialectul lor, cu forma de articol *-lu*, cu rostirea *ț* și *dz* în loc de *č* și *g*, care e foarte veche, cu *a* protetic, fără rotacism, dar cu labialele palatalizate, cum am amintit, în parte s'au putut forma pe teritoriul pe care-l ocupă astăzi, în parte s'au putut coborî din regiuni mai nordice, dar se deosebesc fundamental de Români din Moesia.

Cum arată graiul lor, și Meglenoromânii, au coborât din regiuni mai nord-estice și mai apropiate de Români din Moesia, în locul pe care-l ocupă astăzi.

Cât privește pe Istroromâni, ei par a fi ruși din Dacoromânii rotacizanți, care-și aveau centrul în Munții Apuseni, și suprapuși vechiului strat românesc ne-

rotacizant din ținuturile astăzi iugoslave și italiene. Aceasta pentru felul cum se înfățișează limba lor: foarte apropiată de dialectul dacoromân, numai cu albanezismele acestuia, cu rotacismul cunoscut documentar abia din secolul XV și fără a fi ajuns general.

VERIFICAT  
2017

VERIFICAT  
2007

BIBLIOTECA  
CENTRUL NAȚIONAL  
BUCUREȘTI